פרק עלום
בתולדות יהודי מרוקו
במאה העשרים

אלי אוחיון

פרק עלום

בתולדות יהודי מרוקו במאה העשרים

אלי אוחיון

מצרפתית: חגית בת-עדה

γ
גמא

A HIDDEN CHAPTER IN 20TH CENTURY HISTORY OF MOROCCAN JEWS

Elie Ohayon

הוצאת **גמא**

עורכת ראשית ובעלים: ד"ר קציעה עלון 0545349091

עיצוב ועימוד: רומית דורות ברגר

© כל הזכויות שמורות למחבר ולהוצאת גמא
אין להעתיק, לשכפל, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע או להפיץ
ספר זה או קטעים ממנו בשום צורה ובשום אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני
(לרבות צילום והקלטה) ללא אישור בכתב מהמחבר והוצאת גמא.

ISBN 978-965-7681-30-5

נדפס בדפוס טאצ'פרינט
ישראל 2017

הקדמה

ראשית ומעל הכל, אלי אוחיון הוא אדם נפלא, בעל נאמן ואב מסור; יש לי העונג והזכות להיות חברן של שתיים מבנותיו, אנני ומישל, ובזכותן הפכתי להיות חברו של אלי. כך זכיתי להתוודע גם לחוש ההומור הנפלא שלו, לתבשיליו הנהדרים ולטעם הטוב שלו המלווה אותו בכל מעשיו.

והנה, כתב היד הזה, אשר נכתב ביד אמן לפני קרוב ל-30 שנה, ומגולל את עלילותיו הסוערות של אלי במחתרת הציונית במרוקו, מגיע לידינו כעת. תרומתו של אלי לאחת העליות החשובות ביותר בהיסטוריה של העם היהודי במאה ה-20, נחשפת כאן לראשונה, ומתגלה במלוא עוצמתה. סיפור עלייתם של יהודי מרוקו הוא סיפור אשר כמו נלקח מסרטי מתח ופעולה, ואנו מרותקים לסיפור לכל ארכו. אנו מגלים כי למעשה אלי לקח על עצמו משימה ענקית, כמעט בלתי אפשרית, מתוך אצילות נפש של צדיק.

סוף סוף מונחת בפנינו עדות ממקור ראשון, המיועדת לבולנו.

רונלד גוטמן

אור ליום השמונה בנובמבר 1942 הקיצו תושבי קזבלאנקה, כמו גם תושביהן של ערי החוף האחרות במרוקו, לשמע שאון התותחים. מבוהלים קמעה, זינקו ממיטותיהם ונחפזו לצאת אל הרחוב, בלי לדעת מה התרחש.

בשעות הראשונות חגו מטוסים מעל העיר ופיזרו כרוזים הנושאים תצלום של איזשהו גנרל בשם דווייט ד. אייזנהאואר. החלה הנחיתה האמריקאית באפריקה, זו שבאה לבשר על שחרור אירופה מעול הנאצים ועל הרבה מאורעות אחרים.

ואולם 250.000 יהודי מרוקו עדיין לא ידעו שנהמות התותחים הללו היו בעלות משמעות מיוחדת בעבורם ובישרו על שינוי קיצוני בגורלם, כאילו מן השמים הודיעו להם בקול ענות גבורה על קץ גלותם הארוכה שנמשכה יותר מאלפיים שנה.

חלפו חודשים אחדים ... ב"מטען" של צבאות בנות הברית, שבאו ממדבריות אפריקה עד קזבלאנקה כדי להצטרף ללוחמים האמריקאים בצפון אפריקה, היו שני גברים במדי סגן של הצבא הצרפתי. שני הקצינים הצרפתים הללו היו מוזרים למדי. הם נהגו להסיר את הכומתות שלהם ברחוב כשהיה להם חם ודחפו אותן לכיס כלאחר יד. הם שכחו להשיב להצדעות של הלוחמים הצרפתים בעלי הדרגות הנמוכות כפי שגם שכחו להצדיע לקצינים בעלי דרגות גבוהות משלהם שחלפו בדרכם, דבר שגרר בעקבותיו נזיפות רציניות מטעם אלה האחרונים.

שני הסגנים שלנו לא נראו כלל כמי שהתייחסו אל הנזיפות הללו ברצינות, וברגע שהקצין "הנזפן" הפנה אליהם את גבו הם התפקעו מצחוק והחלו לדבר ביניהם בשפה מוזרה שדמתה, כן, בחיי... לעברית.

זמן קצר לאחר מכן היה אפשר לראות את שני האנשים ההם עצמם באחת הכיתות של מוסד חינוך יהודי בעיר, בשעות שבהן אנשים תמימים וישרי דרך נמים את שנתם, משוחחים עם קבוצה קטנה של בחורים צעירים, שגיל רובם הגיע בדוחק לעשרים שנה, על נושאים שונים ומשונים: פלסטינוגרפיה, תנועה חלוצית, תולדות הקיבוץ, ארגון ההגנה, הפלמ"ח, המוסדות הפלסטיניים, מפלגות פוליטיות, מבנה היישוב, הגירה, הספר הלבן האנגלי, אישים חשובים בציונות, מנהיגים מדיניים, הוגי דעות ופילוסופים של התנועה, תולדות הגלות, מדיניות בינלאומית.

אנחנו היינו שם, הולכים שבי אחריהם, שותים בצמא את מילותיהם, והם נשאו דברים איש בתורו במשך שעות, פותחים בפנינו, צעירים יהודים גלותיים בארץ ערבית, עולם לא ידוע, קשה, קוסם ומסוכן. שני המרצים שלנו העבירו אלינו את להט אמונתם, את התלהבותם ואת נחישותם.

הסמינר, שהרי מדובר היה בסמינר של ממש, נמשך שמונה חודשים, ארבע או חמש הרצאות מדי לילה. ובשעות היום הסובבים אותנו לא הבינו מדוע נפלנו מהרגליים מרוב עייפות כשעסקנו בעבודותינו השונות.

ואז לפתע, השיעור האחרון... הסגנים אמיל וקולא, כך הם כינו את

עצמם, הודיעו לנו על עזיבתם הקרובה. "נישאר אתכם בקשר ונשוב להיפגש אחרי המלחמה", אמרו לנו. הם השאירו את כתובתם לאחת החברות, שמונתה אחראית על ריכוז התכתובת איתם: "קיבוץ בית-אורן, חיפה, פלסטינה".

חלפו חודשים, בלי חדשות. חשבנו ששכחו אותנו. ואז לבסוף, התחילו המכתבים להגיע. שני החברים שלנו חזרו לקיבוץ שלהם, אחרי שסיימו את משימתם. האחד שב אל הרפת שלו ואל הפרות והאחר אל שדותיו. מכתביהם הנלהבים והמלהיבים תיארו את המאבק היום-יומי של היישוב בפלסטינה על קיומו, וכל אחד מהם הלהיט את רוחנו הצעירה וקירב אותנו בכל פעם מעט יותר אל הארץ הרחוקה והלא נודעת ההיא, שכבר היתה למרות כל זאת כה קרובה ללבנו: "אין לנו דבר יותר יקר בחיינו", כתב אמיל, "מאשר העלאת יהודים לארץ ישראל. בכל האמצעים. אנחנו ננחית בלי הרף ספינות מהגרים על חופינו, למרות הצי האנגלי ולמרות כל המכשולים. ולא נדע מנוח עד שהיהודים המבקשים לבוא לארצם יוכלו לעשות זאת באופן חופשי".

ובמכתב אחר הוא סיפר על הגעתם לארץ של צביה ואנטק, מנהיגי המאבק בגטו וארשה. חמשת אלפים איש נאספו באחד מגדולי הקיבוצים שבארץ כדי לשמוע אותם: "הם דיברו במשך יום תמים", כתב אמיל "ואנחנו, השליחים לארצות הרחוקות, וכל אלה שמילאו משימות מסוכנות ביותר, הרגשנו שלא עשינו דבר וחצי דבר בהשוואה אליהם".

אחרי הגעת האמריקאים חשו יהודי מרוקו בטוחים יותר. הם חמקו

מן המלחציים הגרמניים, שהלכו והתהדקו אט אט סביב צפון אפריקה. יהודי תוניסיה כבר החלו לשלם את חלקם הקשה לנאציזם. אחדים מהם כבר נשלחו למחנות העבודה. ועדת שביתת-נשק גרמנית קבעה את מושבה בחשאיות רבה בקזבלאנקה עוד לפני בוא האמריקאים. וראוי להזכיר, בהקשר לכך, את הנאום שנשא הסולטן מוחמד החמישי בעיצומה של המלחמה ובשעה שצרפת היתה כבושה, נאום שבו הכריז חגיגית ובאומץ לב כי "יהודי מרוקו הם אזרחים מרוקאים, והוא לא ירשה לאיש לפגוע בהם".

בעת ההיא, בשנים 1943-1944 וב-1945 , הציונות המרוקאית, שעד אז היתה נחלתם של נכבדים ספורים, ירדה לרחוב. מנהיגי הארגון הציוני במרוקו, בראשות פול קלאמארו החליטו לפתוח במבצע גיוס, להקים מזכירות ולהעביר את התנועה הציונית ממעמדה כ"ציונות של סלון" למעמד של תנועת המונים. אלפי מצטרפים גויסו. קבוצות התארגנו בערים המרכזיות של מרוקו. תנועות הנוער הציוניות, הצופים היהודים וכדומה החלו לפרוח. החשובה שבכולן היתה "אגודת שארל נטר" שהונהגה בידי א.ס. הנמרץ, ומנתה אלפי חברים שעסקו בפעילויות שונות, כמו ציונות, צופיות, ספורט, שיעורי עברית וכו'.

אולם היה עלינו להיזהר. לא שכחנו שאחרי הכל חיינו בארץ ערבית, והיה צורך להצניע מעט את הפעילויות הללו. מה גם שמנהיגיה הרשמיים של הקהילה נמנו עם האסכולה של הנכבדים הוותיקים הגלותיים שלא ראו בעין יפה את כל התסיסה הזאת. הם לא חדלו מלעכב אותנו ולהפריע לפעילותנו, והזהירו אותנו מפני חוסר הזהירות

שלנו. "ואתם באמת חושבים שיום אחד תהיה מדינה יהודית?", אמרו לנו בנימה של לגלוג.

1944 – נחיתת בנות הברית בנורמנדי – שחרור צרפת, שחרור אירופה. עקבנו אחר המאורעות בנשימה עצורה – ואז, הניצחון! התפרצות של שמחה ברחובות העיר, בייחוד בקרב האירופים והיהודים – מצעדים, נאומים, וגם אספות של בני נוער יהודים חברי התנועה הציונית – תקווה גדולה יותר למדינה יהודית. מה יביא בכנפיו היום שלמחרת הניצחון?

ואז הרוחות שבו ונרגעו. החיים חזרו אט אט למסלולם והתנהלו בקצב הרגיל. המשכנו בעבודתנו במשרד הקטן של הארגון הציוני המרוקאי בקזבלאנקה וניסינו להקים תנועה חזקה ומובנית, למרות המחסור במנהיגים ובאמצעים.

הספר הלבן האנגלי מ-1939 קבע מיכסה של 75.000 סרטיפיקאטים למהגרים לפלסטינה, וזאת לפני שהוטל איסור מוחלט על ההגירה. ב-1946 קיבל ה-או.ס.מ. (organisation sioniste marocain) עשרים סרטיפיקאטים מתוך אלה שנשארו אחרי המלחמה. החלוקה שלהם העסיקה במשך חודשים את הוועד המרכזי של ה-או.ס.מ. למי לתת אותם? קריטריונים נוקשים של גיל, של בריאות, של מקצוע וכו' נקבעו כדי לבחור את המועמדים. עשרות מועמדויות נבדקו, חלקן הגדול נפסל. לבסוף נבחרו עשרים הזוכים המאושרים, כולם צעירים וחסונים, וביניהם בנו של מ.ק. עצמו, חבר הוועד המרכזי של ה-או.ס.מ.; נערך כנס חגיגי של ה-או.ס.מ. ובו נישאו נאומים רבים

באוזני היוצאים שנועדו לייצג את היהדות המרוקאית שאחרי המלחמה לפני היישוב בפלסטינה. תשעה-עשר מתוך הנבחרים יצאו לדרך והאחרון התעכב מסיבות משפחתיות ומינהליות. לבסוף הוא היה מוכן. נותרו רק ימים אחדים בטרם יפוג תוקף הסרטיפיקאט שלו, שהיה קרוב לוודאי האחרון מתוך מיכסת 75.000 שקבעו הבריטים. הזמן חלף, ליווינו אותו למטוס עשרים וארבע שעות לפני תום תקפותו של הסרטיפיקאט. המטוס נחת נחיתת ביניים ב... קהיר בטרם יגיע לתל-אביב. ביום שלמחרת ירד רשמית מסך הברזל האנגלי על פלסטינה היהודית. הדבר עוד יוליד טרגדיות ועלילות גבורה של העידן המודרני גם יחד. עלילות גבורה של אנשים תאבי חירות שלמדו את לקחי העבר וגמרו אומר לשנות את גורלם, יהא המחיר אשר יהיה.

1946 – אחד מחברי, מדריך בצופים, חזר מתוניסיה שם השתתף בקונגרס של בני נוער. הוא נעמד מולי: "אתה זוכר את אמיל?", שאל (איזו שאלה!). "הוא מבקש שתגייס כמה צעירים שניתן לסמוך עליהם ושתגיע תוך חודש לאלג'יר, לכתובת הזאת. הוא יהיה שם. אין לי פרטים נוספים".

יצרתי שוב קשר עם חברי הקבוצה שהשתתפו בסמינר שלוש שנים קודם לכן, כמו גם עם צעירים אחרים שבלטו בתנועות הנוער. רובם לא יכלו לעזוב את משפחותיהם או את עיסוקיהם. חמישה או שישה הביעו הסכמה עקרונית.

ימים מעטים לפני תאריך היציאה הם ביטלו את השתתפותם בתירוצים שונים ונותרנו רק ס. ואנוכי. נסענו ברכבת לאלג'יר וכך

צללנו אל הבלתי נודע, אל גורל שאת אחריתו היינו רחוקים מלצפות מראש.

אלג'יר אחרי 36 שעות של נסיעה ברכבת. אני דופק על דלת חדר בבית פרטי. אמיל פותח. שמחת הפגישה המחודשת. הוא לא השתנה במהלך שלוש השנים. אכול אש קודש, מלהיב בלהטו את כל הקרב אליו, כספית בלתי נתפסת, מושך אותנו למשימה שהיתה מעל ומעבר להשגתנו.

הוא מסביר את המצב הבינלאומי במשפטים אחדים, את הבעיות שלאחר המלחמה, את עתידו של העם היהודי אחרי הטבח הנאצי, את מצבו של היישוב בפלסטינה, את המדיניות האנגלית של בווין, שגרסה כי רק ניצולי מחנות הריכוז ביקשו להגיע לפלסטינה, ואת המשימה שלנו. מדובר היה בחיסולה של הגלות הצפון אפריקאית, פשוטו כמשמעו, ובהעלאתה לארץ ישראל, כדי לחזק את היישוב ולהשתתף בבניית הארץ.

אחרי החורבן הכמעט מוחלט של יהדות אירופה, שאת היקפו המבעית החלו לגלות, ומשום שיהודים באמריקה חיו ברווחה ובנחת ולא חשבו כלל להגר, והיהודים ברוסיה היו מנועים מלצאת, קיבלו 500.000 היהודים בצפון אפריקה חשיבות ממעלה ראשונה בעבור היישוב הנאבק. אלא שלמנהיגים בסוכנות היהודית לא היה שמץ של מושג על טיבה של היהדות הצפון אפריקאית. שליחיה ומחנביה של הסוכנות לא הגיעו לשם מעולם. זו היתה יהדות שנזנחה לחלוטין ואף התעלמו ממנה. מרוקו היתה בעבורם איזשהו מחוז מעורפל נידח,

ודאי פראי ובכל מקרה בלתי מוכר כלל ועיקר. אמיל (שמאז ואילך קראנו לו בשמו האמיתי, אפרים) גילה את היהדות הזאת בזמן המלחמה והתאהב בה.

היה עליו להיאבק קשות עם הממונים עליו כדי לשכנעם בדבר איכויותיה של היהדות הזאת, ההשתמרות היוצאת מן הכלל שלה במהלך התקופות, ובחשיבותה בתור מאגר מילואים. הוא הצליח להשיג תקציב מוגבל מאוד כדי להתחיל לטפל בהעברת הקהילה כולה לישראל.

ס. ואני הגענו, על פי ההוראות שקיבלנו, לחווה שהיתה בבעלותו של יהודי עשיר ונמצאה סמוך לאלג'יר, ברוביגו. פגשנו שם כתריסר צעירים שבאו מאלג'יריה ומתוניסיה, וביניהם סטודנטית צעירה, נ. שבהמשך עוד תמלא תפקיד חשוב מאוד בארגון שלנו. אפרים הצטרף אלינו ביום שלמחרת ומיד התחלנו בעבודה. הרצאות, שיעורים, חינוך גופני, תפעול נשק קל, אימוני קומנדו על פי הדגם של הפלמ"ח. תרגילי לילה, קימה עם שחר, משמעת קפדנית וחברית בעת ובעונה אחת. שמונה שבועות קשים ומפרכים, אבל גם מלהיבים. בשל האמצעים הדלים שעמדו לרשות אפרים, חיינו על מרק, גזרים ותפוחי-אדמה. כולנו רזינו מאוד, אך כל אחד מאיתנו היה מוכן לעקור הרים. שמונה שבועות של מתח, של העשרה ושל חברות.

ימים ספורים לפני תום ההכשרה שב אפרים מביקור שערך באלג'יר מלווה באדם כבן חמישים, נמוך ומוצק, לראשו כובע רחב שוליים, ומראהו כאיכר מדרום אמריקה. קר מזג, עיניו קטנות ומלאות חיים, ארשת פניו החלטית. אדם שוודאי לא היה קל להביך אותו. זה היה

יאני או. איש נהלל, הפטרון הגדול של עלייה-ב' בצפון אפריקה, סוכן של המוסד, בעל עבר עשיר של מארגן ההגירה הבלתי חוקית בארצות אחרות.

הבנו שלא ירחק עוד היום בו תתחיל הפעילות שלנו.

היום האחרון של ההכשרה הלך והתמשך... שלושים שעות ברציפות. היה עלינו לסיים את התוכנית ולעמוד בלוח הזמנים. בתום ההכשרה כל אחד מאיתנו נשבע אמונים, על פי כל כללי הטקס המקובל בהגנה, וכך נעשינו החברים הצפון אפריקאים הראשונים בהגנה.

בהמשך ערך אפרים פגישות אישיות ארוכות עם כל אחד מאיתנו וקיבלנו הוראות בדבר המשימה שהיה עלינו לבצע, וגם צופן לצורך התכתבות. הוחלט כי ס. יישאר עוד זמן מה באלג'יר, ואילו עלי הוטל לצאת לאלתר למרוקו, כדי להתחיל לארגן את העבודה שם.

בדרך חזרה עצרתי בעיר הגדולה הראשונה, פז, שבה התגוררה קהילה של כעשרים אלף יהודים. בתור מזכיר הארגון הציוני המרוקאי יצרתי שם קשרים שהיו יקרים לי מאוד. עוד באותו לילה התכנסו, כמה אנשים שניתן לסמוך עליהם, בבית-כנסת קטן, חבוי אי-שם בתוכבי סמטה בשכונת המלאח. הסברתי את הסיבה להימצאותי שם, מדגיש את הרגע ההיסטורי שאנו חווים ואת הציפיות שהיישוב תולה בנו. התגובה הפתיעה אותי מעט. היהודים הגלותיים האלה, שכיבדו את החוקים ופחדו מהערבים שבקרבם חיו, הכריזו שהם מוכנים ללכת בעקבות הבחור הצעיר, שבא בשם ארגונים שהם לא הכירו, ולצאת

לדרך מסוכנת מתוך אהבה לציון.

אחרי שהעמדתי את המנגנון על מכונו, המשכתי בדרכי: מקנס, רבאט, סאלה, קזבלאנקה. בכל אחד מן המרכזים גייסתי את האנשים שנראו בעיני המתאימים ביותר למלא את התפקיד המצופה מהם. כמעט בבלי דעת הרמתי את המסך על מחזה שהתפתחויותיו עוד היו עתידות להפתיע את כולנו, ושיתפרס על פני מספר נכבד של שנים.

שהיתי ימים אחדים בקזבלאנקה ואז שבתי ויצאתי אל הדרום: מאראקש, סאפי, מוגאדור, אגאדיר וכו'. בכל מקום מצאתי אנשים שהיו מוכנים להצטרף לעבודתנו.

מדובר היה בעיקר בגיוס חשאי ביותר של משפחות צעירות, או של אנשים צעירים בעלי דרכונים ובהפניה שלהם אל כתובת מסוימת באלג'יר, נקודת מפגש. שם הם יעברו לאחריותם של אנשינו שימתינו להם. אלג'יריה, שטח צרפתי בין שתי ארצות-חסות (מרוקו ותוניסיה), נבחרה לשמש מרכז איסוף של המהגרים. מי שהיה באפשרותם שילמו בעד הכרטיסים שלהם. באשר לאחרים, לקחנו על עצמנו את ההוצאות.

חברי ס. בא זמן קצר לאחר מכן לקזבלאנקה והודיע לי שהוחלט להעביר את המהגרים דרך אוג'דה, עיר בגבול אלג'יריה. יצרנו את כל הקשרים הנחוצים מצדו האחד של הגבול וגם מצדו האחר כדי שיקבלו את פניהם באוג'דה, דאגנו לאכסונם ולהעברתם את הגבול בלילה בידי "מעבירים", כך שימצאו את עצמם השכם בבוקר היום שלמחרת מעברו האחר של הגבול, בעיר אלג'ירית קטנה, מארנייה. שם היה

עליהם לעלות מיד על רכבת לאלג'יר. הטלתי על ס. להודיע באלג'יר על כל ההכנות שכבר עשיתי, ומקץ ימים ספורים הוא יצא לדרך.

המשפחות הראשונות החלו להגיע, ובלי לעורר מהומה רבה ביוונו אותן לאלג'יר. הן שוכנו במבנים של הקהילות, בשכונת באב-אל-ואד. תחילה יצאו מן הערים המרכזיות במרוקו מהגרים שהיו מצוידים בדרכונים.

בשבועות הראשונים נעשתה העבודה בחשאיות יחסית. שמועות אחדות על העזיבה התרוצצו בערים אך עדיין לא בממדים גדולים. אני עצמי ביקרתי אצל עשרות משפחות ואירגנתי את יציאתן. בבתים האלה, שהיו לעתים קרובות צנועים, התקבלתי תמיד בחמימות ולא חדלתי להתפעל מן הנכונות המיידית של האנשים לצאת לדרך לפלסטינה, שעדיין לא היתה ישראל. ההתלהבות שלהם, הפשטות שלהם והכנות שלהם היו לי לסעד ולעזר. לפעמים הם חיסלו הכל תוך שבוע, הרהיטים נמכרו, המזוודות נארזו והאנשים יצאו לדרך.

אבל השקט היחסי הזה נמשך רק זמן קצר. החשאיות של בני ארצי המרוקאים, שלא היו מורגלים בפעילות סודית, המזג הטבעי שלהם, וגם ממדי התנועה שהלכה והתפשטה כאש בשדה קוצים, יכלה להוביל לתוצאה אחת בלבד: אנשים בכל רחבי הארץ כמו לקו בקדחת, ולא היה ניתן עוד לשמור את הסוד. העזיבות נעשו מהירות ותכופות. הרכבות לאוג'דה יצאו עמוסות, לפליאתם הרבה של עובדי חברת הרכבות. שלחנו משפחות גם למארסיי.

האוכלוסיה היהודית של מרוקו כמו נתקפה לפתע שיגעון. איש איש ארז את המזוודה שלו, נטש את ביתו ויצא ברכבת לאוג'דה, אפילו בלי לעבור דרכנו. ס. חזר בינתיים מאלג'יר ושקע אף הוא בעבודה. היה לנו קשה מאוד להשתלט על זרם היוצאים. חיינו הפרטיים, המשפחתיים, נעשו שוליים החל בשבועות הראשונים ולא נחשבו עוד. לא ידענו לא יום ולא לילה אך לא חשנו כל עייפות ונישאנו מעלה מעלה על גבי העשייה שלנו.

נשיא הקהילה באוג'דה עשה את כל שביכולתו כדי לתעל את הבאים. הוא היה אחד מראשי הקהילות הנדירים שהושיטו לנו עזרה. האחרים, בניגוד לו, האשימו אותנו על שאנחנו מסכנים את האוכלוסיה היהודית ועלולים לעורר את זעמם של הערבים. רוב "הנכבדים" היו מקושרים עם הרשויות הצרפתיות והערביות וביקשו להגן על מעמדם ועל האינטרסים שלהם. הפעילות שלנו הפריעה להם, הציבה אותם בעמדה לא נוחה ובד בבד פגעה בסמכותם.

גם המשטרה נזעקה. נשאלו שאלות, נעצרו מהגרים, נערכו חקירות, לפעמים היכו את הנחקרים ואז שיחררו אותם או שאסרו אותם, הכל לפי הנסיבות. ס. ואני שהינו בבתינו כמה שפחות והסתובבנו בלי הרף. לפני אחד הביקורים שלי באוג'דה גייסתי כחמישה-עשר צעירים וצעירות, חברים בתנועות נוער, שהשתוקקו לעלות לארץ, ונסענו לאוג'דה. שם יצרתי את הקשרים הדרושים והבחנתי שהעיר כולה שרויה במצב של מתח קיצוני. כל אדם חדש שהגיע נכנס למעקב בידי שוטרים בבגדים אזרחיים, והיה לי קשה מאוד להיפטר מהאיש שגיליתי כי הוא עוקב אחרי.

מאחר שהמועמדים למעבר הגבול המרוקאי-אלג'יראי היו רבים מכדי שיוכלו להתאכסן בעיר, כינסו אותם ליתר ביטחון בבית-הקברות היהודי שהפך להיות מין מחנה קטן שחלק ממנו התרוקן במשך הלילה ושב והתמלא במשך היום.

נשיא הקהילה האומלל תלש את שערותיו ועשה כל שביכולתו לנוכח המצב הזה. הוא היה מטרה לנזיפות מצד הרשויות המקומיות וספג איומים מצד הערבים, אבל החזיק מעמד.

החלטתי לעזור לקבוצת הצעירים שהתלוו אלי לעבור את הגבול. בלילה בלי ירח בא "מדריך" ולקח אותנו למקום שנקבע, ואנחנו עזבנו את העיר המנומנמת והתחלנו לצעוד על פני שדות וגבעות, נושאים את תרמילי הגב שלנו. היה עלינו ללכת כשלוש שעות, כדי לעבור מרחק של כשנים-עשר קילומטרים ולהגיע בשעות הבוקר המוקדמות אל הכפר האלג'יראי הראשון, שם היינו צריכים לעלות על הרכבת לאלג'יר.

היינו כבר קרובים ליעדנו, אבל אז נתקלנו בהמוני שוטרים שהיו מופתעים ממש כמונו מן המפגש. שריקת משרוקית, פקודות חטופות וכבר היינו מוקפים. ואולם עוד קודם לכן הספקתי להורות לחבריי: בעבור כולם היינו חברים בתנועת נוער שעורכים טיול לילי, ותעינו בדרך.

או אז גילינו את הסיבה לנוכחות התמוהה של המשטרה במקום ההוא. השחר כבר הנץ ואנחנו הבחנו בגופה של ערבי (על פי לבושו) מוטלת על הארץ, בטנו פעורה וקרביו שפוכים פשוטו כמשמעו. הוא נרצח שם בלילה והמשטרה כבר ערכה חקירות במקום וחיפשה את

הרוצחים. האירוע לא היה קשור כלל לפעילות שלנו, אלא שיד הגורל הקרתה אותו על דרכנו.

השוטרים, שלא האמינו כל עיקר לסיפורנו וחשדו בי יש לנו חלק בלשהו בפשע ההוא, העלו אותנו על ג'יפים והחזירו אותנו לאוג'דה, אל תחנת המשטרה, שם החלה החקירה שלנו. הצגתי את עצמי בתור האחראי על הקבוצה וחברי נכלאו בתא של תחנת המשטרה, שעה שהחקירה שלי נמשכה. היא התארכה עד הצהריים ואז היתה הפסקה של שעתיים, בה סעדו השוטרים את לבם בארוחת צהריים. אנחנו לא אכלנו דבר מן הערב שקדם לכך, אולם הדבר לא הטריד איש.

גם בשעות אחר הצהריים המאוחרות לא חזרתי בי מטענותיי ואז כלאו אותי יחד עם חברי, שאת רוחם ניסיתי לעודד. התא היה צר והצטופפנו בו. סחוטים מעייפות, רעבים, נשכבנו על רצפת הבטון וניסינו להירדם. בלילה התעוררתי וזינקתי על רגלי למשמע צרחה. אחד מן הצעירים נתקף חרדה והלם על דלת התא בצעקות: "אני רוצה לצאת, אני רוצה לצאת". סטרתי לו והוא נרגע. ניחמתי אותו חרש והוא שב ונרדם.

בבוקר היום שלמחרת הוציאו אותנו מן התא ובלי כל הסבר העלו אותנו על שני ג'יפים והסיעו אותנו בליווי משטרתי לתחנת הרכבת. שם הכניסו אותנו לרכבת הנוסעת לקזבלאנקה וקצין משטרה אחד אמר לי: "אנחנו מחזירים אתכם לקזבלאנקה. אם תחליטו לשוב לכאן זה יעלה לכם ביוקר". שוטרים אחדים נשארו עומדים לפני הקרון שלנו עד שהרכבת נעה ויצאה לדרכה. היא נסעה כמאה קילומטרים

עד שהגיעה לטאזה, עיר שדה קטנה, שם הורדתי את חברי והרכבת שבה ויצאה לדרך בלעדינו.

שעות אחדות מאוחר יותר עלינו שוב על רכבת לאוג'דה וחצינו את הגבול המרוקאי-אלג'יראי. בשעות הבוקר המוקדמות העליתי את הצעירים שלי על הרכבת הנוסעת ממארנייה לאלג'יר ואז שבתי וחציתי את הגבול בכיוון ההפוך וחזרתי לקזבלאנקה.

ד"וחות חדשים שהגיעו אלינו מאלג'יר סיפרו על גלי המהגרים שנהרו לתוכה. האחראים עלינו נאלצו לפתוח מרכזי לינה באוראן, כדי לדלל את הצפיפות באלג'יר. הם שכרו בתים פרטיים ובתי-מלון. בעיית התקציב הלכה ונעשתה גורלית. לסוכנות היהודית לא היו די אמצעים. פנייה לארגון הג'וינט, שהתנגד לכל הפעילות הקדחתנית הזאת והאשים אותנו, נפלה על אוזניים ערלות.

עברו שבועות וחודשים ותנועת ההגירה לא חדלה להתפתח ולהתרחב. היא הגיעה אל הכפרים הקטנים בתוכבי הארץ, ויושביהם ירדו אל הערים הגדולות בלי להודיע מראש, כדי לנסות לעזוב באמצעות הארגון שלנו או בלעדיו. המשטרה, שלא יכלה להישאר אדישה לנוכח המצב, פעלה במרץ וניסתה למצוא את האחראים.

ואז, כשפתחתי את העיתון ב-12 ביולי 1947, ראיתי בעמוד הראשון צו מטעם הגנרל ז'ואן, שהיה באותם ימים הנציב הכללי של צרפת במרוקו, שאסר כל יציאה ממרוקו החל ב-14 בחודש ההוא, אלא אם כן יש בידי המבקש לעזוב ויזה מיוחדת. המהלך, שהיה בפירוש

נגדנו, היווה מכה קשה. הוא היה עלול לסבך עוד יותר את המשימה שלנו. החלטתי לנסוע מיד לאלג'יר כדי להתייעץ עם הממונים עלי. בסוכנויות הנסיעות לא היה שום מקום פנוי לפני ה-14 בחודש. מישהו יעץ לי לנסות דרך אוג'דה. נחתתי שם ב-13 ביולי בבוקר. עוד בשדה התעופה ניסיתי לברר אפשרות טיסה לאלג'יר לפני תום היום – אף לא טיסה אחת. עובד בשדה התעופה הראה לי מטוס דו-מושבי פרטי שעמד להמריא באותו יום לאוראן. יצרתי קשר עם בעליו שניאות לקחתני עמו. המסמכים שלי היו תקינים ושעות אחדות לאחר מכן המראנו והגענו לאוראן בשעות המאוחרות של אחר הצהריים. ניגשתי לאשנב המשטרה כדי לסדר את יציאתי מהמקום. הקצין הערבי הביט בי והכריז: "אין לך ויזה חדשה שמאפשרת יציאה ממרוקו". אני מכיר את החוק הזה והוא נכנס לתוקף רק בשתיים-עשרה בלילה, והשעה כעת היא שש בערב, עניתי בביטחון עצמי כבל שיכולתי. הקצין היסס רגע, כשהחותמת בידו המורמת, ואז הטביע אותה בזעם בדרכון שלי.

באוראן ניגשתי אל מרכזי האכסון של המהגרים. זה לא היה מחזה משובב נפש. לא זו בלבד שהמרכזים הללו היו מלאים עד אפס מקום, כולל מסדרונות וחדרי מדרגות, גם כל הרחובות הקטנים הסמוכים היו מוצפים משפחות, נשים, ילדים וחבילות מטען. הבריות ישבו או שכבו על הארץ, על שמיכות פשוטות, תינוקות בכו, לא היה די אוכל, התנאים הסניטריים לא היו מן המשובחים. ואולם מצב הרוח היה מרומם באורח יוצא מן הכלל. כששאלתי הם ענו: "אנחנו מוכנים לסבול כל סבל שבעולם כדי לצאת לפלסטינה".

נס היהדות המרוקאית, שנתלשה מהיום למחר מהשלווה והפסיביות רבת השנים שלה, הושלכה בבת-אחת אל הדרכים, הגבולות, המכשולים, עם הנשים והילדים, עזבה הכל ויצאה במין דחף לא מודע אל גורל אחר. ממש יציאת מצרים בעצם מהותה ובדרך שבה התנהלה. המוני גברים ונשים קמו כך, סגרו את בתיהם ויצאו לדרך, בעזרתנו או בלעדיה, בלי להביט אחורה. דומה כי הם נענו בבת-אחת לקריאה מסתורית שהגיעה עדיהם מעבר לעידנים ולדורות, השילו מעליהם את הגלות בת אלפי השנים והתחילו את עלייתם הקשה לציון ששבה וחזרה לחיים.

שום קהילה יהודית בשום במקום בעולם לא קמה כך, מרצונה הטוב, והחליטה לצאת לארץ אבותיה. ואנחנו, ס. ואני, שני צעירים יהודים אלמונים, זכינו להשתתף באותו רגע היסטורי. בזמן ובמועד שנקבע התנענו את ראשיתה של ההתרחשות הזאת שאת ממדיה לא היה ניתן לשער. היינו שם כדי לתעל אותה, להכניס בה סדר ואם אפשר גם לשלוט עליה.

עזבתי את אוראן מעודד, למרות המצב הקשה, ועוד באותו ערב הגעתי לאלג'יר. הסברתי את המצב לאפרים, שהתפלא מאוד לראות אותי צץ אצלו, והוא החליט שאשאר ימים אחדים באלג'יר. היתה סיבה נוספת להחלטה הזאת. ספינת ההגירה הבלתי חוקית הצפון אפריקאית הראשונה עמדה להעלות על סיפונה תוך ימים ספורים את המטען האנושי היקר שלה אי-שם בחוף האלג'יראי, ואנחנו נזקקנו לכל הכוחות הפנויים לצורך המבצע הזה.

הבה נחזור מעט לאחור כדי לסקור בקצרה את שהתרחש באלג'יר כשהייתי במרוקו. יאני ואפרים הצליחו לגייס לטובת עניינו כמה יהודים אלג'יראים עשירים ובעלי השפעה. אחת הבעיות, ודאי הקשה מכולן, היתה למצוא מקום הולם כדי להקים בו מחנה למהגרים, סמוך לנקודה בחוף שספינה חשאית תוכל להתקרב אליה ולהעלות אותם. אחרי חיפושים ארוכים נמצא מקום מתאים, במרחק מאתיים קילומטרים מאלג'יר ועשרה קילומטרים מן העיר האלג'יראית טנס שהיתה במרחק כשלושה קילומטרים משפת הים, במקום שבו נוצר מפרץ טבעי בגובה מתאים, מכוסה עצים שהיוו כיסוי מושלם. המקום נשכר בחשאיות והמשפחות הראשונות שהגיעו ממרוקו, מטוניסיה ומפנים הארץ באלג'יריה הגיעו לאלג'יר והשתכנו במבנים של הקהילה. הנכבדים המקומיים נרעשו, איימו לסלק את משביתי-השמחות הללו, שסיכנו את האוכלוסיה היהודית המקומית שחיה בקרב הערבים. איומים אחדים שהורגשו היטב ומלת הקסם "ההגנה" הרגיעו את ההיסוסים הללו.

אך המצב היה קשה. הזרם האנושי לא חדל להגיע מכל חלקי צפון אפריקה והתנקז באלג'יר. והאמצעים החומריים שעמדו לרשותנו היו מוגבלים ביותר. המהגרים חיו וישנו במקומות עלובים על הארץ והמתינו. ארגון הג'וינט המקומי, שהאשים את השליחים מארץ ישראל באחריות למצב הזה, סירב להעניק עזרה. הנהלת הג'וינט בפאריס אפילו שלחה נציג לאלג'יר שהוטל עליו לנסות להחזיר את האנשים למקום מוצאם. היה זה נסיון-נפל מעורר רחמים.

חג הפסח שהתקרב היווה תירוץ מתקבל על הדעת כדי להוציא

מאלג'יר את המועמדים לעלייה ולהעביר אותם במשאית עד המחנה, בטענה שהם יבלו את החג בחיק הטבע. המחנה הוקם באורח מרושל, ובימים הראשונים חיו יושביו על מצות ותפוחי-אדמה.

אחרי שהמחנה הוקם ואוכלס התבקשה הנהלת ה"מוסד" בפאריס לדאוג בהקדם האפשרי לספינה שתגיע כדי לקחת את העולים. אולם בשל סיבות "טכניות" הספינה היתה אמורה להגיע רק חודשיים מאוחר יותר. ובינתיים איבדו יושבי המחנה את הסבלנות. המחסור במזון, התנאים הסניטריים הלקויים, הבטלה, הגשם מרטו את עצביהם והפכו אותם לבלתי ממושמעים ובמעט נואשים. כמה צעירים מאלג'יר וגם ס. שהצטרף למחנה השתדלו בכל מאודם לחזק את המחנה ואת יושביו.

יום בהיר אחד ביקש ה"מוסד" סוף סוף מפות ימיות של המקום, הספינה שכה ציפו לה היתה מוכנה להרים עוגן. היה קשה למצוא מומחה שיצייר את המפה ופאריס נאלצה לשלוח קצין צי לשעבר, איש יהודי-צרפתי, לצורך העניין. הלה בדק את השטח וקבע שהמפרץ הטבעי שיאני ואפרים חשבו להעלות בו את האנשים לספינה אינו מתאים ושהעלייה תצטרך להיעשות במרחק שלושה קילומטרים מהחוף באמצעות סירות שיפליגו הלוך ושוב בין הספינה שתישאר בים הפתוח לבין החוף.

בינתיים הגיעה ההודעה שהספינה יצאה ממארסיי והיא עומדת להגיע ביום שלמחרת. נותר אפוא זמן מועט בלבד כדי למצוא סירות ולהכין את העלייה לספינה. הדבר בוצע במאמצים רבים.

הגעתי לאלג'יר ונשלחתי מיד למחנה כדי להשתתף בהעלאת המהגרים לספינה.

בערב שקדם לכך הבחנו ממרומי הגבעה שעליה הוקם המחנה בנקודה שחורה בים, מולנו. יאני נטל משקפת רבת עוצמה ובחן אותה זמן ממושך, אחרי כן אישר. זו אכן היתה הספינה שלנו. בערב הדלקנו מדורה גדולה, בתור סימן שעליו הוחלט עם אנשי הספינה. בבוקר היום שלמחרת היא נעלמה מעינינו, אבל ידענו שהיא תשוב בלילה כדי להעלות את אלה שציפו לה בתקווה כה גדולה.

עוד באותו לילה, לקראת חצות, יצאנו, איש איש ברווחי זמן קבועים, בראש שיירה גדולה של מהגרים והתחלנו לרדת בסדר מופתי אל הים. הדממה הכבדה וחשכת הליל הופרעו ברחש הפסיעות. איש מאיתנו לא העז לדבר. לא המהגרים ולא האחראים. כל אחד מאיתנו חש באותה הליכה דוממת בלילה האפל לעבר הלא נודע כאילו הוא עושה מעשה גורלי, שאין ממנו דרך חזרה. כל הקשיים וכל הבעיות שקדמו לרגע ההוא נעלמו כלא היו, וכל מעיינינו היו נתונים לדבר אחד בלבד: העלייה לספינה. דבר לבד מכך לא היה חשוב. מזמן לזמן נפלטה צעקת תינוק מן השיירה אך היא הושתקה מיד.

לבסוף הגענו לחוף. ושם, הפתעה גרועה: מסיבות בטחוניות הסירות לא יכלו להתקרב ונאלצו להישאר במרחק של כשלושים מטרים מן החוף. היה צריך אפוא לעבור את המרחק הזה בהליכה במים הקפואים עם המהגרים, עם נשים וילדים, ולהעלותם על הסירות. קבוצות המהגרים שישבו על החול נראו ככתמים שחורים ענקיים שכמעט לא נעו.

יאני לא היסס. הוא נכנס למים לבוש כולו. אנחנו הלכנו בעקבותיו עם קבוצות קטנות של עולים ושבנו וחזרנו אל החוף כדי לקחת קבוצות נוספות, נושאים ילדים, חבילות, עוזרים לנשים ולזקנים לטפס אל הסירות. לא הרגשנו לא את המים הקפואים שהגיעו לנו עד החגורה ולא את צינת הלילה. במרחק מסוים בים הבחנו במעורפל בתבנית גדולה שחורה עטופה אד ואפלה. זו היתה הספינה שבלעה אט אט כמו מפלצת את תוכנן של הסירות שהגיעו אליה. הסירות המשיכו במהלכן הלוך ושוב בין הספינה לחוף מעמיסות ופורקות את המטען האנושי שלהן, ספוג מים, מתוח ושקט, רציני.

ולפתע, בשעה שיותר ממחצית המהגרים כבר עלו על הספינה (בארבע מאות איש), ואני מצאתי את עצמי על הספינה, מנסה למקם את "המטען" שלי, עשרות זרקורים חזקים, שנדלקו במעלה הגבעות ובדרך החולשת על החוף, קרעו לפתע את הלילה. רגע של בלבול – ואז סימן זוהר מיוחד שנשלח מן החוף ציווה על הספינה לעזוב את המקום לאלתר. רב החובל, איש צעיר כבן שלושים השמיע פקודות חטופות ומדויקות. שאון שרשראות. העוגן התחיל להתרומם. הספקתי רק לרדת בסולם חבלים ולקפוץ לאחת הסירות. הספינה כבר התנודדה קלות ונבלעה בחשכת הלילה. חזרתי לבד יחד עם החותר שבסירתי אל החוף במרחק מה ממקום העלייה לסירות. אבל הכל כבר היה שומם. לא עולים, לא מפקדים, לא חברים. הכל נעלם בלילה האפל.

התחלתי ללכת על החוף ואז נתקלתי בס. הבנו שקרה דבר מה חמור, אך לא ידענו במה בדיוק מדובר. החלטנו לחזור למחנה בדרכים

עקלקלות ליתר ביטחון. רטובים ומודאגים התחלנו לטפס בחשכת הלילה על הצוק החולש על החוף שהדרך עברה מעליו. משהגענו אל הדרך עשינו בה פסיעות אחדות ולפתע נשמעה פקודה קצרה בקול נוקשה ומהדהד: "ידיים למעלה ולא לזוז". או אז צץ לפנינו קצין צרפתי שכיוון אלינו את הרובה שלו. נשמענו לפקודתו והוא הוליך אותנו לפניו. אחרי כן פקד עלינו להתיישב בשולי הדרך ולא לזוז. חיכינו שם תחת השגחתו להמשך האירועים. היה ברור שמבצע העלייה לספינה התגלה, ואף על פי כן היינו מאושרים: הספינה שלנו הצליחה להתחמק בזמן, נושאת על סיפונה כמה מאות מהגרים.

אבל היכן היו יתר העולים? מה קרה להם? ודאי נאסרו כמונו! ואפרים? ויאני? וכל האחראים האחרים? כל-כך הרבה שאלות בלי תשובה. ולפתע, בשעה שס. ואני לחשנו זה זה, חלפה במוחנו מחשבה נוראה. על הספינה שחמקה היו בוודאי חצאי משפחות שמחציתן האחרת נותרה על החוף כשהצבא התערב וקטע את העלייה לספינה. אם כן בני משפחות שמספרן אינו ידוע נותקו זה מזה, נקרעו איש מאחיו, בעל, אשה או ילדים. ומי יוכל לומר מתי יעלה בידם למצוא אלה את אלה? וכלום יהיה זה בגדר האפשר? כמה טרגדיות עוד מצפות להם? המחשבה הזאת היתה קשה מנשוא בעבורנו, אך לפי שעה היינו חסרי אונים ולא היה בידינו לעשות דבר.

ברגע ההוא נשמע קול פסיעות בדרך ושתי דמויות הופיעו בערפל, האחת דוחפת את האחרת לפניה. זיהינו את יאני שאף הוא נתפס בידי חייל והצטרף אלינו. הוא חייך אלינו קלות והתיישב על ידנו.

הקצין שאל אותו לשמו, כפי שנהג קודם לכן בנו, אבל יאני לא הבין מילה וחצי מילה בצרפתית. הוא היסס רגע ומאחר ששיער שהחייל שאל אותו למקום מגוריו ענה : "סנט ג'ורג'". זה היה שם המלון. התאפקנו שלא לצחוק, על אף חומרת המצב. לא רצינו להתערב כי לא ידענו איזה קו התנהגות מתכוון יאני לנקוט. הקצין הביט ביאני מבולבל כולו וחזר על שאלתו. הוא זכה לאותה תשובה עצמה. הוא היסס רגע ולא ידע מה בדיוק לעשות. אחרי כן משך בכתפיו והניח לעניין.

זמן קצר לאחר מכן הגיע ג'יפ ושלושתנו עלינו עליו. יצאנו לדרך תחת ליווי כבד. אחרי נסיעה של חצי שעה בקירוב בדרך ההררית הגענו לעיר שרחובותיה היו שוממים ודוממים באותה שעת לילה. הג'יפ נסע לבניין מבוצר, שבכניסה אליו עמד זקיף חמוש, ונכנס לחצר. הורידו אותנו והובילו אותנו לחצר גדולה שהבחנו כי היא מוקפת תאי מעצר. הכניסו אותנו לאחד התאים, אבל יכולנו לראות מה מתרחש בחצר. מאות מן המהגרים שלנו, נשים וילדים, נמצאו שם, בוכים, צועקים, נפחדים. נשים קראו לבעליהן בתוך המהומה, אחרות קראו לאחיהן או לילדן. אבל הללו היו כבר הרחק בים הגדול והפליגו ליעדם. שומרים ערבים סביב החצר, שלא היו מורגלים ב"מלקוח" שכזה, הביטו בנעשה ברוב פליאה.

יאני הבין שיש צורך לעשות משהו כדי להפיג את תחושת הייאוש של אנשינו ופצח לפתע בשיר צבאי עברי גאה. הוא אותת לנו לעזור לו. הצטרפנו לשירתו. קול ענה לנו מן החצר, ואז עוד אחד, ועוד אחד. התשובה הגיעה גם מן התאים האחרים. תוך כמה רגעים הצטרפו המוני

האסירים שלנו לשיר רב העוצמה, למורת רוחם הרבה של השומרים הערבים, שלא הבינו דבר וחצי דבר בכל המתרחש לנגד עיניהם ובכל הקשור לאסירים המוזרים הללו.

בשעות הבוקר המוקדמות נחקרנו כולנו בידי קצינים צרפתים וכל ההצהרות שלנו נרשמו. יאני השיב, באמצעות מתרגם, שאין לו מה לומר והודיע לקצינים שעליהם לפנות לחלונות הגבוהים בפאריס כדי לקבל את כל ההסברים הנחוצים.

החזירו אותנו לתאים והגישו לנו סוף סוף כוס קפה ופרוסת לחם. סחוטים מעייפות אחרי אותו לילה רב תהפוכות נרדמנו.

התעוררנו בשעות אחר צהריים המוקדמות ואז הבחנו בשיירת משאיות שהשתרכה לפני החצר, מוקפת ג'יפים נושאי מכונות ירייה. הוציאו אותנו מתאינו והעלו אותנו על המשאיות. השיירה הארוכה הטלטלה ויצאה לדרך. מלווים בג'יפים שנסעו לפנינו, חלפנו כתהלוכה בחוצות העיר שהיתה הומת אדם בשעה ההיא. עוברים ושבים, ערבים ברובם, עמדו מלכת כדי להביט בשיירה המוזרה שלנו. נסענו להרים ולפתע הגענו למחנה שלנו. שם הורידו אותנו והמשאיות נחפזו לצאת שוב לדרכן. היינו חופשים. חברינו וחלק מן העולים שנשארו במחנה חגגו עמנו. סיפרנו על ההרפתקאות שעברו עלינו ואמרנו גם את האמת המרה, דהיינו, שבני משפחה הופרדו אלה מאלה למשך זמן בלתי ידוע. אנחות בכי נשמעו בקהל. בתוך ההתרגשות הכללית התחייב יאני חגיגית לפני כל בני המשפחות שנשארו ושנותקו מיקיריהן, לעשות את הבלתי אפשרי כדי לאחד אותם מחדש. ההבטחה הזאת הרגיעה אותם.

ובאותו לילה, שוכחים את דאגותינו לשעות אחדות, נשמעו בהרים הדי שירינו וריקודינו הנלהבים עד שעה מאוחרת מאוד.

מאוחר יותר נודע לנו שאפרים, שהיה גמיש וחלקלק כמו צלופח, הצליח להימלט במהלך אותו לילה שנחרת בזכרוננו, מצא מכונית, הגיע לאלג'יר בשעות הבוקר המוקדמות והזהיר את כל מי שהיה צריך להזהיר גם באלג'יריה וגם מחוצה לה.

ביום שלמחרת זומנו יאני ואפרים אל ראש המשטרה האלג'יראית, שאחרי ששמע את הסיפור שלהם הודיע להם שהנציב העליון של צרפת באלג'יריה מבקש לראותם. הראיון נקבע ליום ראשון שלאחר מכן. הם התייצבו כנדרש. שני חברינו התקבלו בנימוס על ידי האישיות רמת הדרג, אדם נעים ומסביר פנים, חבר המפלגה הסוציאליסטית הצרפתית. הוא רצה לדעת אם יאני ואפרים אכן אחראים לאותו זרם אנושי שהתנקז באלג'יר, או שמא היו שם רק כדי לארגן ולתעל אותו. הם הסבירו לו את חשיבותו של הרגע ההיסטורי שהעם היהודי חווה אחרי מלחמת העולם השנייה, וששום כוח בעולם לא יוכל למנוע מהיהודים הרוצים בכך, לעלות לארץ ישראל. עדיף אפוא להניח להם, ליאני ולאפרים, לתעל ולארגן את הזרם האנושי הזה. שאם לא כן עלולות הרשויות המקומיות למצוא את עצמן מול בעיות וקשיים מורכבים ורבים מספור, שהן לא תוכלנה לפתור, והזרם האנושי לא יחדל למרות הכל.

הפקיד רם הדרג קלט היטב את המצב, אך הוא הבהיר למאזיניו שהוא נתון ללחצים חזקים מצד האנגלים שדרשו ממנו לנקוט את

האמצעים הדרושים כדי לבלום את הפעילות הציונית המתרחשת בשטח הנתון לסמכותו. הוא הראה מברקים רשמיים אחדים שכבר קיבל בנדון, שאחד מהם היה מאת הציר האנגלי באלג'יר.

הוא הצהיר כי הוא שבע רצון שחלק מאנשינו נעצרו, מכיוון שהדבר היה עשוי ליצור אצל האנגלים את הרושם שהוא אכן נענה לדרישותיהם. הוא גם ביקש שהמחנה הסמוך לעיר טנס ייסגר, מכיוון שבעיני הערבים, שניחשו את ייעודו, הוא היווה מעשה התגרות ועורר את זעמם. שני האחראים שלנו לא יכלו אלא להרכין את ראשם לנוכח הבקשה האחרונה הזאת והבטיחו למלא אותה בהקדם האפשרי. והדבר אכן נעשה.

בנסיבות האלה נפרדתי מיאני ומאפרים, שנשארו כדי לטפל בקשיים מכל מין וסוג שניעורו, בייחוד אחרי סגירת המחנה ולנוכח אכזבתם של העולים, שראו בו את השלב האחרון לפני עלייתם לפלסטינה, ונסעתי בחזרה למרוקו כדי למלא את התפקיד שנדרש ממני.

הידיעה על הפלגת הספינה לא יכלה להישמר בסוד זמן רב והיא נפוצה בין המוני היהודים. הדבר היווה תמריץ חדש בעבורם והם שבו ויצאו לדרכם ההיסטורית אל השער לחירות, מתעלמים מהמכשולים, מהסכנות, מהגבולות ומהחוקים.

בינתיים הצליחו יאני ואפרים להקים מחנה מעבר חדש, בשטח פרטי רחב ידיים סמוך לאלג'יר, שהיה פחות חשוף מקודמו.

בהמשך נודע לנו שהספינה שלנו, "יהודה הלוי", נתגלתה סמוך

לחופי פלסטינה ו"נכבשה" אחרי התנגדות קצרה בידי הצי האנגלי. נוסעיה הובלו לקפריסין. היתה זו הפעם הראשונה בתולדות ההגירה הבלתי חוקית, שספינה נשאה על סיפונה עולים חשאיים מצפון אפריקה. המאורע הזה, שפורסם בעיתונות העולמית, הפריך קבל עם ועולם את הטענה האנגלית שהשמיע שר החוץ האנגלי המרושע ארנסט בווין, ולפיה רק ניצולי מחנות הריכוז חיפשו מקלט בפלסטינה. כך הושגה אחת המטרות של הדיפלומטיה היהודית בפלסטינה.

האנשים שסבבו אותנו במרוקו וידעו על הפעילות שלנו גילו כלפינו אהדה אולם התרחקו מאיתנו. זכור לי נ. פעיל ציוני לוחמני שפנה אלי יום אחד ברחוב ואמר לי: "אתה מכיר את קשרי הידידות בינינו, הם נמשכים זה זמן רב. אבל אל תתפלא אם לא אברך אותך עוד ברחוב או אם אעבור למדרכה שממול, אתה מסוכן מדי".

ס. ואני היינו לבדנו, או כמעט לבדנו, נושאים באחריות לתפקיד מתיש, מבודדים בעולם עוין ומסוכן. רק פול קלאמארו, נשיא האגודה הציונית במרוקו שדיווחתי לו בקביעות על הפעילות שלנו, וא.ס. נשיא תנועת הנוער שארל נטר, הפגינו אומץ לב בכל הזדמנות. ידעתי שהם איתנו ויותר מפעם אחת הם לא חששו לסכן את מעמדם הכלכלי, שהיה מכובד בעולם המסחר, ואת בטחונם האישי. בייחוד ק, שמשרדיו נמצאו ממש בלב לבו של רובע מסחרי גדול, מאוכלס בסוחרים ערבים עשירים שעמם סחר במהלך היום.

אבל בד בבד עם הסכנות, איזו עוצמה, איזה מתח ואיזו העשרה מילאו את חיינו! גורלנו האישי חדל זה זמן רב להיות חשוב בעינינו,

באילו לא היה קיים עוד. ההמונים הללו שנתנו בנו אמון רב כל כך, המשפחות הללו שהפקידו את גורלן ואת גורל ילדיהם בידינו, בעיניים עיוורות, וקטעו באחת את עבודתם, את לימודיהם, את פעילותם ואת כל הקשרים האחרים בחייהם לכל אות וסימן שלנו, העניקו לנו כוחות יוצאים מגדר הרגיל.

אבל הבנתי גם את הסכנה הטמונה בשליטה כזאת שהנסיבות נתנו בידינו. הקפדתי להישמר ולהיזהר מעצמי, מן הסחרחורת שהיתה עלולה להשתלט על רוחי הצעירה ומן הסכנות שהיו עלולות לנבוע ממנה. נפשי אולי בערה אולם ראשי היה צריך להישאר קר רוח. זה היה הכרחי. הייתי חייב להישמר מפני הגאווה ההרסנית, להישאר שפל-רוח לנוכח מאורעות כבירים שכאלה, כמי שמתנדב מרצונו הטוב. אילצתי את עצמי לכך.

המשטרה לא נותרה באפס מעשה לנוכח התסיסה הזאת שמשלה בארץ. הפעילים שלנו נעצרו מזמן לזמן, הוכו ונבלאו. לפעמים, כאשר נחשפו יתר על המידה, העברנו אותם את הגבול והחלפנו אותם באחרים.

הפעילות רחבת ההיקף של התנועה משכה אליה בהכרח גורמים מפוקפקים שניסו לחדור לתוכה פנימה כדי לנצל אותה לטובתם. כל מיני סרסורים מושחתים הופיעו בשם הארגון שלנו אצל משפחות ודרשו כסף כדי להעביר אותן את הגבול. המשפחות, שהאמינו להם, שילמו והנוכלים נעלמו עם הכסף. הודענו באמצעים שונים שאין צורך לשלם דבר לאיש ויש להיזהר מפני מי שביקשו מהם כספים.

היו גם כאלה שהתיימרו להשיג, תמורת תשלום מתאים, דרכונים בעבור העולים. גם כאן היו מספר משפחות שנפלו בפח. למען האמת כדי להשיג דרכונים גם אנחנו עצמנו נקטנו דרכים שבהן השחיתות של הפקידים הגבוהים מילאה תפקיד. פקיד מרוקאי רם דרג מתפתה די בקלות לכסף וכך קנינו עשרות דרכונים חוקיים לחלוטין. מזמן לזמן נחשף הפקיד המושחת והוחלף באחר או הועבר למשרה אחרת. ואז קנינו את הבא אחריו. באמצעות מתווכים "מיומנים" כמובן. אך יש שנתקלנו בפקיד ערבי ששנא יהודים בקנאות, ושאפילו הכסף לא היה בכוחו להשפיע עליו. היינו מתרחקים ממנו במהירות ומחפשים דרך אחרת. במהלך ביקור של אפרים במרוקו (בזהות בדויה) ובעקבות קשיים הולכים וגדלים להשיג דרכונים ומסמכים נחוצים אחרים ליציאה ממרוקו, החלטנו לארגן שירות מסמכים מזויפים. עלה בידי לגייס מורה צעיר לציור שניאות להצטרף אלינו, ושלחנו אותו לאחד המרכזים שלנו במארסיי, כדי שיעבור שם התמחות מיוחדת לצורך העניין. כשחזר, מקץ שבועות אחדים, היו ברשותנו חותמות שונות, ויזות וחתימות רשמיות שהיוו חיקוי מושלם. התחלנו להשתמש בציוד החדש הזה. השגנו גם את הדרכונים של העולים שיצאו ממרוקו באופן חוקי, והשתמשנו בהם פעם נוספת אחרי שהחלפנו את התצלומים.

באחת הנסיעות לפאריס אפרים מסר לי כמה עשרות דרכונים שמומחה לדבר הצפין באורח סמוי במזוודה בעלת תחתית כפולה. העברתי אותם בלי קושי למרוקו, על אף הדאגות של אפרים ועל אף ביקורת המכס השגרתית של המזוודה שלי בשדה התעופה של

קזבלאנקה. השתמשנו בהם בשביל העולים.

הנה כי כן, בשנה המבורכת ההיא 1947 ובתחילת 1948, היהודים יצאו ממרוקו בכל האמצעים ובכל הדרכים החוקיות והבלתי חוקיות. בינתיים הגיעה השמועה שספינה חשאית נוספת הפליגה מאלג'יריה בלי כל קושי. נוסעיה, שנתפסו אף הם בידי האנגלים, הצטרפו לבני ארצם בקפריסין.

עתה הגיעה העת להעלות היבט אחר של עבודתנו במרוקו. ההכשרה שקיבלנו, ס. ואני, ברוביגו לא נועדה רק להכין אותנו לארגן את ההגירה הבלתי חוקית. עברנו גם הכשרה גופנית-צבאית, והמטלה השנייה שלנו היתה לארגן קבוצות של הגנה-עצמית בקרב האוכלוסיה היהודית בערים המרכזיות של מרוקו. בעיקר כדי להגן עד כמה שניתן על תושבי המלאח, שהיוו טרף מפתה להמון הערבי.

במקביל לעבודתנו בנושא העלייה מצאתי אפוא כמה צעירים יהודים שהיו חברים בתנועות הנוער (בייחוד באגודת "שארל נטר" שכללה כמה אלפי צעירים). בדקתי אותם אחד אחד בשל התפקיד הרגיש הזה, והתשובה הייתה תמיד חיובית. התחלתי אפוא לאמן אותם בקבוצות קטנות שלא הכירו זו את זו, בשעת לילה מאוחרת ובמקומות שהיו ריקים מאדם. מאוחר יותר, אחרי שעברו את האימונים ונשבעו אמונים לארגון ההגנה על פי כללי הטקס הרשמי, הם גייסו בעצמם

את הנאמנים ביותר שבין חבריהם, וכל אחד מהם הקים קבוצה ועמד בראשה. כעבור זמן מה היה לנו גרעין שאמנם לא היה גדול מאוד עדיין, אולם היה חסון ויציב. מסיבות בטחוניות החלטנו לא לערב את הצעירים הללו בעבודת העלייה.

בקיץ 1947 התבקשתי לבוא יחד עם ס. ועם עוד בחורים אחדים, שנבחרו בקפידה, לליון כדי לעבור התמחות צבאית נוספת של שבועות אחדים. הגענו, כל אחד בנפרד, ונשלחנו לסאטוניי, כפר צרפתי רגוע ושקט בסביבות ליון. האימונים נערכו בארמון גדול ויפה שניצב אי-שם בלב גן גדול ורחב ידיים. שם נפגשנו זה עם זה, כשמונים אנשים צעירים שבאו מצפון אפריקה ומאירופה, כולם נועדו למלא משימות מיוחדות. המפקדים הגיעו ישירות מן היישוב, מדריכים וקצינים של ההגנה והפלמ"ח. מפקד המחנה היה קצין רם דרג בצבא היהודי.

שתים-עשרה שעות אימונים ביום. סוחט! אחדים מאיתנו התעלפו בזמן האימון. רצינו רק דבר אחד: לישון, לישון. שררה שם אווירה יוצאת מן הכלל של חברות ואחווה בתוך מסגרת של משמעת קפדנית. חודשיים של אימונים. בסיום קיבל כל אחד מאיתנו הוראות וחזר לארצו כדי למלא את משימתו.

הבחורים הצעירים שהבאנו עמנו לליון, לצורך ההתמחות, התגלו כמועילים ביותר, וכך יכולנו להרחיב את רשת קבוצות ההגנה העצמית שלנו גם לפנים הארץ.

שבועות אחדים אחרי תום ההתמחות הגיע מפקד המחנה למרוקו,

וארבעה אנשים (המפקד, סגנו, ס. ואני) נפגשו בווילה ששכנה, לגמרי במקרה, במרחק כמה מאות מטרים מן המטה הראשי של המשטרה בקזבלאנקה, רכנו ארוכות על מפה של שכונת המלאח בקזבלאנקה, שם חיו 25.000 איש. כל עמדה אסטרטגית צוינה ונבדקה. מחסני הציוד נקבעו. אמצעי הקשר והתקשורת הוכנו. מערכות האזעקה, הבלדרים, הצופנים, נקודות היציאה. המפקד נסע ואנחנו התחלנו לממש בשיטתיות את תוכנית ההגנה שהותוותה.

15 במאי 1948. ההכרזה על מדינת ישראל מצאה אותנו בעיצומה של עבודת ההגירה וההגנה. מתוך זהירות לא ציינו את המאורע בפומבי. היינו מודאגים ממה שעלול לקרות בהמשך. הצבאות הערביים פלשו לישראל ואנחנו, יהודי הגולה המוסלמית, חששנו מפני תגובתם של הסובבים אותנו. כלום נוכל להתמודד מול ההמון הזה אם יתנפל עלינו ברוב שנאה וקנאות? מעולם לא חשנו עד כדי כך את כובד האחריות המוטלת עלינו, את עול המחויבות שנטלנו על עצמנו ביחס להמוני היהודים הללו שגררנו בעקבותינו.

בימים שלאחר הכרזת המדינה הוצב מערך ההגנה שלנו על מכונו. תיגברנו אותו בשעות הלילה כי אז עמדו לרשותנו אנשים רבים יותר. הקמנו עמדת פיקוד בלב שכונת המלאח בקזבלאנקה, עם קבוצת מילואים של צעירים שהיו מוכנים לפעול. אחרים התייצבו בנקודות שונות בשכונת המלאח. פטרולים חשאיים שוטטו במלאח ומחוץ לשכונה ודיווחו לנו, באמצעות בלדרים צעירים, במרווחי זמן קבועים.

אחדים מן הבחורים הצעירים שלנו נשלחו לשכונות הערביות

בניסיון לגלות שם מראש כל אות וסימן לתסיסה או לחוסר שקט. אבל הערבים לא התכוונו להכות שם. הם היכו ב-7 ביוני 1948 באוג'דה ובייחוד בג'רבה, מרכז מכרות סמוך לאוג'דה. ההמון הצועק והפרוע התנפל במשך שעות על הבתים והחנויות היהודיות וטבח ללא רחם. עשרות הרוגים ופצועים, גברים, נשים וילדים, בלי להביא בחשבון את הנזקים החומריים. גופות שעברו התעללויות ונחתכו לחתיכות.

בלענו את כאבנו והמשכנו בעבודתנו במין זעם עצור. אין ספק, מקומם של היהודים לא יכירם עוד בארץ ערבית. היה צריך אפוא לפנות מספר רב ככל שניתן מהם בזמן הקצר ביותר. וזאת עשינו בכל כוחותינו.

אחרי ההכרזה על המדינה עברו הצעירים המרוקאים שהגיעו לישראל אימון צבאי של ימים אחדים בדוחק ונשלחו לקרב שהתחולל על עצם קיומה. לפי חוות הדעת הכללית של ראש הצבא ושל מפקדיהם הישירים, הצעירים הללו, שבאו מארץ גלותית ערבית ושרובם לא ראו מעולם כלי נשק, גילו אומץ לב תחת אש. אף כי קליטתם הכלכלית בארץ היתה קשה לא פעם, השריון הגלותי נשר מעליהם ביתר קלות ובמהירות בחיק הצבא הישראלי הצעיר.

מספר קבוצות ההגנה העצמית שלנו במרוקו הלך וגדל, אבל סבלנו ממחסור במפקדים והיה לנו צורך באנשים חדשים. כל הכשרה של מדריכים חדשים לא נראתה באופק. החלטתי לארגן הכשרה כזאת במרוקו עצמה. זמן מה קודם לכן יצרתי קשר עם קבוצת צעירים יהודים בני שמונה-עשרה או עשרים, שלמרות גילם המשיכו בפעילותם בתנועת הצופים הצרפתים המבוגרים. לא היה להם כל קשר של ממש

ליהדות, אבל הרגשתי שעבודתנו עשויה למשוך את לבם. א. המנהיג שלהם, בחור סימפטי ונמרץ, היה מאמן מבטן ומלידה. אט אט חיזקתי את הקשר בינינו במפגשים שערכנו ובשיחות. משהחלטתי שהרגע הנכון הגיע חשפתי בפניו את התוכנית שלי. רציתי שכל חברי הקבוצה שלו יהיו מפקדים אצלנו. הוא ביקש להתייעץ עם חבריו בטרם ישיב לי. ימים אחדים לאחר מכן שב אלי ובפיו תשובה חיובית. הקבוצה היתה מוכנה להיכנס לארגון שלנו וליטול חלק במשימה הגדולה שלנו. החלטנו שהדבר הראשון שצריך לעשות הוא להכשיר את הצעירים הללו. החופש הגדול התקרב והחלטנו לנצל אותו למטרותינו ולהקים מחנה אימונים בהרים, ברוח האימונים שאני עצמי עברתי. כל תנועות הנוער והצופים ארגנו מחנות קיץ בחופש הגדול וקיווינו שהמחנה שלנו לא יבלוט בין כל האחרים.

א. שהיה מפקד צופים מנוסה, נטל על עצמו את הארגון הטכני ודאג לכיסוי הרשמי. אני גייסתי כמה מדריכים שכבר עברו הכשרה, ואילו ס. נותר לטפל זמן מה לבדו בבעיות הקשורות בעלייה. כך מצאתי את עצמי מקץ שבועות אחדים עם קבוצה של כעשרים בחורים צעירים ועם המדריכים שלי בלב הרי האטלס המרוקאים, מאמן אותם בחיפזון בתרגילים שעוברות קבוצות הקומנדו של ארגון ההגנה.

ואולם דאגתי לס.; הרגשתי שרשת המשטרה הולכת ומתהדקת סביבנו. היה ברור שמהומה רבה כל כך, שמועות רבות כל כך, התעצמות גדולה כל כך של התנועה וחוסר המשמעת בקרב המועמדים שלנו לעלייה יובילו לפורענות. דינה, ארוסתו של ס. נפגשה איתי לפני

שיצאתי למחנה והחלטנו שהיא תשלח לי מברק מוצפן במקרה של איומים או של אסון.

חששותיי, לרוע המזל, התבררו כמבוססים. לקראת סוף ההכשרה קיבלתי מברק שלשונו: "אמא חולה מאוד, חזור". העברתי את הפיקוד על הקבוצה לאחד המדריכים שלי, בחור אחראי, ונחפזתי לצאת בלילה לקזבלאנקה, לשם הגעתי עם שחר. יצרתי קשר באמצעות מתווך עם דינה ארוסתו של ס. ואחרי שעות אחדות נפגשנו במקום מבודד. היא בכתה. היא סיפרה לי שהמשטרה באה אל ס. כדי לעצור אותו אבל הוא הוזהר מראש בידי אחד מן האנשים שהיו לנו במשטרה והצליח להימלט לפני שהשוטרים הגיעו. איש לא ידע היכן ס. נמצא. השוטרים מצאו בביתו עשרות דרכונים, רשימות של עולים ומן הסתם מסמכים נוספים שאת טיבם לא ידענו. המצב היה חמור. שתי בעיות ניצבו בפני: ההצלה של ס. והמשך העבודה. נוסף לכך, מעצר של ס. היה עלול לסכן גם את הביטחון האישי שלי. ימים אחדים לאחר מכן באתי לאלג'יר כדי להתייעץ עם אפרים. הוחלט שאמשיך בעבודתי עד להודעה חדשה. ובאשר לס. השאלה אם לדאוג להצלתו או לא לעשות דבר בנדון, כי הדבר עלול לסכן את כל פעילותנו, נותרה נתונה להחלטתי ובאחריותי. הייתי ברצון מוותר עליה.

חזרתי למרוקו, שם שבתי לפעילותי נוקט את כל אמצעי הזהירות האפשריים.

זמן מה אחרי כן קיבלתי סוף סוף, בדרכים עקיפות, ידיעות מ-ס. הוא הסתתר במקום בטוח באחת הערים בתוכבי מרוקו.

לא יכולתי להשאיר את עמיתי וחברי הוותיק בסכנה שאם ייתפס הוא עלול לסיים את חייו בין כותלי בית-סוהר מרוקאי. הוא היה עלול גם להישבר תחת עינויים, למרות אופיו החזק ויכולת העמידה שלו, ולמסור פרטים חסויים. היה צריך אפוא להוציא אותו ממרוקו, הן לטובתו והן לטובת העניין הכללי של הארגון שלנו. התקשרתי לא. ונועצנו שעות ארוכות, מחפשים פתרון. נקודות היציאה ממרוקו היו קרוב לוודאי נתונות תחת פיקוח. א. היה סבור שאני לא צריך לטפל ישירות בבעיה, במקרה שאף אני עצמי נמצא במעקב. הוא ביקש שאתן לו לחשוב ימים אחדים ואז חזר ואמר לי שיש לו תוכנית להצלת ס. אבל שטובת הכלל דורשת שאנשים מעטים ככל האפשר יידעו את פרטיה, ובייחוד לא אני. וכך, במקרה שאיתפס, לא אוכל לדבר על מה שאיני יודע. הוא ביקש את אמוני ואני הבעתי את הסכמתי. התראינו מפעם לפעם והוא ציין באוזני שההכנות מתקדמות. ס. הסתתר באיזשהו חדר במשך שישה שבועות וסבלנותו פקעה. מזגו התוסס נחנק בין ארבעת הקירות והוא איים לצאת, יהיו הסיכונים אשר יהיו. הפצרתי ב-א. להפעיל את תוכניתו. זמן קצר אחרי כן פגשתי את א. שהודיע לי בשלווה: "ס. נמצא מחוץ לכלל סכנה". הוא סיפר לי את פרטי המבצע. הקבוצה שלו היתה בקשרי ידידות עם כומר צרפתי, ידיד גדול של היהודים. א. שבטח בו לחלוטין סיפר לו על הבעיה שלנו וביקש את עזרתו, וכך לילה אחד, אחרי שהתוכנית שלהם הבשילה, הגיעה מכונית גדולה והסיעה את ס. מן המחבוא שלו, השכיבו אותו במושב האחורי, על הרצפה וערמו עליו ציוד צופי, שקים, אוהלים וכדומה, שהסתירו אותו לחלוטין. הכומר התיישב ליד ההגה, חבר

בקבוצתו של א. התיישב במושב שלידו, בתלבושת צופים מלאה כולל כל אותות הכבוד, והמכונית יצאה לדרך אל הגבול המרוקאי המרוחק כ-600 קילומטרים. בכניסה לעיר טאזה, המרוחקת כ-100 קילומטרים מן הגבול עצר מחסום משטרתי את המכונית. מראה הכומר והצופה שאמרו כי הם נוסעים להביא את "הבשורה" למחנה צופים מעברו האחר של הגבול המרוקאי הסיר את המחסום. באוג'דה, עיר-גבול שהיתה גם השלב האחרון לפני היציאה לחירות, הם נתקלו במחסום נוסף והיו צריכים להסביר הכל פעם נוספת. השוטר שלח מבט מתוך הרגל שבשגרה לתוך המכונית, ראה את הציוד הצופי באפלולית ונתן פקודה לאפשר למכונית לעבור. כל השאר היה משחק ילדים.

שבועות אחרים אחרי כן שלחתי את ארוסתו להצטרף אליו. הם שהו עוד זמן מה באלג'יר, שם התחתנו, ואז עלו לישראל.

ימים ספורים אחרי שהתאפשר לס. לצאת ממרוקו מצאתי פתק קטן כחול בתיבת הדואר שלי. זימון למטה המרכזי של המשטרה בקזבלאנקה ביום שלמחרת. התייצבתי שם אחרי שעשיתי את כל ההכנות שנראו בעיני חיוניות. המפקח ס. שהופקד על ענייני היהודים במטה קיבל אותי תחילה בחביבות רבה: "רק כמה פרטים בקשר לס." אמר לי בחיוך, ועדיין באותו חיוך הזהיר אותי שתמונתו של ס. ועוד פרטים עליו נמצאים בכל הנמלים, שדות-התעופה ותחנות הגבול של הארץ ושהוא לא יוכל לצאת ממנה. מוטב אפוא, כך אמר, שאומר לו היכן הוא נמצא. השבתי לו שס. אכן היה בעבר אחד מן "הקשרים" שלי, אבל עתה איני יודע עליו דבר. נימת דבריו נעשתה מאיימת יותר ומפקח

נוסף הצטרף אליו. החקירה נמשכה ארבע שעות שבסיומן שיחררו אותי למרבה הפליאה. אבל עוד באותו ערב עצמו קיבלתי פתק כחול קטן אחר, זימון ליום שלמחרת. התייצבתי במקום. הבנתי שלמשטרה אין הרבה מידע ושמדובר במלחמת עצבים. היה עלי להחזיק מעמד. התרגיל הזה נמשך כשבוע. כל בוקר בשמונה התייצבתי במטה הכללי של המשטרה והחקירה נמשכה ארבע או חמש שעות. חביבות ואיומים התחלפו אלה באלה. באחת החקירות קם המפקח ד. לפתע ואמר לי: "נוריד אותך למרתף, ושם יאלצו אותך לדבר". ירדנו למרתפי המטה הכללי של המשטרה. במדרגות נתקלנו באיש חשוב בלי ספק, אם לשפוט לפי יראת הכבוד שהפגין המפקח ס. בשעה שהצדיע לו. הוא עמד מלכת ושאל מה כבר עשיתי: "ציונות", השיב לו המפקח ס.; דימיתי לראות נצנוץ של אהדה נדלק בעיניו של האיש הנכבד, הנצנוץ כבה מיד והאיש התרחק, שלא ברצון, כך היה נדמה לי.

החקירה במרתף היתה הרבה יותר ארוכה וקשה מקודמותיה. ארבעה מפקחים חקרו אותי, בחדר אפל שקירותיו חשופים, איש איש בתורו ולפעמים כולם יחד. רק גישה בוטחת שהפגנתי כלפי חוץ (בתוך תוכי הכל היה שונה לגמרי) ואפילו יהירות מסוימת מצדי מנעו אותם, לדעתי, מלהרים עלי יד. שוחררתי בשעות אחר הצהריים. ביום שלמחרת ערכו חיפוש בבית הורי, שם התגוררתי. הם הפכו הכל, תחתונים למעלה ועליונים למטה, במשך שעות אך לא מצאו דבר שהיה עלול להסגיר אותי. זה זמן רב נקטנו אמצעי זהירות.

חלפו חודשים. המתח הנוקב שנוצר בשל ההכרזה על מדינת

ישראל הלך והתרופף, אף כי לבם של הערבים היה עדיין מלא שנאה. מדינת ישראל שאך נולדה קיבלה רשות מן הרשויות הצרפתיות לפתוח בקזבלאנקה משרד הגירה רשמי למחצה. וכך, אחרי שנחתמו ההסכמים הדרושים, הגיעה עבודתנו החשאית אל סיומה. פרשתי, והאחראים החדשים, שליחים של הסוכנות היהודית, נטלו לידיהם את המושכות במטרה לארגן את העבודה בצורה יותר רשמית ויותר ... אדמיניסטרטיבית. משרדי העלייה קבעו את משכנם בדירה גדולה, בלב שכונה שקטה. העבודה התארגנה על בסיס יותר ביורוקרטי. עשרות שליחים ישראלים של הסוכנות היהודית הגיעו למרוקו בזהות צרפתית והתפזרו בערים המרכזיות שלה. נקבעו כללי מינהל של ממש. זמן קצר לאחר מכן הוקם סמוך לקזבלאנקה מרכז-מעבר שהיה יכול להכיל כמה אלפי אנשים ונועד בייחוד לאכסן את היהודים שבאו מפנים הארץ ועמדו לעזוב, אלה שחיסלו הכל והמתינו להשלמת הסידורים הפורמליים הנחוצים כדי לצאת ממרוקו. משרד העלייה נקרא "קדימה" והאחראים עליו היו בקשר עם מחלקת הדרכונים הרשמית שאליה העבירו רשימות של מועמדים ליציאה וממנה קיבלו דרכונים אישיים או ציבוריים. צי שלם של ספינות צרפתיות של ה"סי-פאקה" ששטו בקו קזבלאנקה-מארסיי הוזמן חודשים מראש למען העולים. נמל קזבלאנקה הוצף ארגזים ענקיים שהכילו את המטען של המהגרים. הארגון הציוני במרוקו הקים ועדה מרכזית של העלייה, שנועדה להבטיח את הקשר ואת שיתוף הפעולה בין התנועה הציונית המקומית ומשרדי העלייה. אני ריכזתי את עבודתה.

אבל כבר אז החלו להגיע מישראל מכתבים ראשונים של אכזבה. אין עבודה, כתבו, יש אפליה, בעיות של דת, התייאשות, עצות למשפחות לא לבוא לישראל. מהגרים אחדים התחילו כבר לשוב למרוקו ולנהל תעמולה אנטי-ישראלית מזיקה, גם כדי להצדיק בעיני המקומיים את העובדה שהם נטשו את ישראל. המכתבים הללו ו"היורדים" גרמו עוול כביר לעלייה. קצב העזיבות ידע תקופות של האטה. נוצרה אווירה של טינה כנגד ישראל, שנוצלה לרעה בידי חוגים מסוימים.

מצד אחר, פעולות ראשונות של הטרור הערבי כנגד הנוכחות הצרפתית במרוקו החלו להתבצע. בשנות החמישים הראשונות מרוקו כבר צעדה לקראת עצמאות והתהליך שיצא לדרך היה בלתי-הפיך, אף כי עדיין לא התנהל בקצב המרבי שלו. עד 1952 האוכלוסיה היהודית לא סבלה ממנו יתר על המידה, אף כי היתה מודאגת קמעה ביחס לעתיד. הסוכנות היהודית שלחה לקזבלאנקה נציגים ושליחים של כל מחלקותיה, נוסף על אלה של העלייה: עליית-הנוער, לצורך העלאת הילדים שהוריהם הסכימו להיפרד מהם; המחלקה הכלכלית, שהציעה תוכניות השקעה לאלה שלא עמדו לעלות לאלתר; המגבית-היהודית וכו'. סוכנות-יהודית בזעיר אנפין פעלה כך במרוקו, על רוב מחלקותיה וצוות העובדים הישראלים שלה, תחת זהות צרפתית.

יש לציין במיוחד את הפעילות של הקרן הקיימת לישראל במרוקו. המוסד הזה שהיה קיים כבר חמישים שנה במרוקו בראשותו של מ.ס.ד. לוי, אישיות מכובדת בפי כל במרוקו, היה נערץ שם במיוחד. הפצירו בי לארגן מחדש את הפעילות שלו. עשיתי כמיטב יכולתי להרחיב

אותה. מספר הסניפים עלה מעשרה למאה. ההכנסות הלכו וגדלו בכל שנה. אלפי קופות כחול-לבן הוצבו חרש בבתי משפחות יהודיות כדי להביא אליהם נוכחות סמלית של ישראל. כל אחד מתשעים בתי-הכנסת בקזבלאנקה (וכך היה גם בערים שבפנים הארץ) מינה נציג של קק"ל שתפקידו היה לאסוף את תרומות החברים הנאמנים.

חדרנו אל הכפרים הנידחים ביותר שבהרי האטלס, אלה שהחזיקו בדוחק כמה עשרות משפחות יהודיות, והבאנו אליהם את הבשורה מישראל. התושבים באותם כפרים בהרי האטלס המרוקאי היו מנותקים לחלוטין מן העולם היהודי, לא רק זה החיצוני, אלא אפילו מזה שבמרוקו. רק רשת אליאנס היהודית העולמית הצליחה להגיע אל אחדים מהם והצילה את הילדים מאנאלפביתיות. המורים הללו שלימדו באותם כפרים שכוחי-אל עשו עבודה חלוצית ומילאו שליחות.

כדי להביא לידיעת מירב האוכלוסיה את המתרחש בישראל הוצאנו בקק"ל חוברת בשפה היהודית-ערבית, שהתפרסמה כל שבוע באלפי עותקים. היו קוראים אותה מדי שבוע, בשבת, בבית-הכנסת.

היהודים שנגעו ביותר ללב היו אלה שירדו בלבושם המרוקאי מהרי האטלס הרחוקים ובאו עד המשרדים שלנו בקזבלאנקה כדי להניח על שולחננו מטפחת גדולה ומאובקת מלאה שטרות ומטבעות כסף למען ישראל, והתחננו שייקחו אותם לישראל מהר ככל האפשר. מצבם בקהילה קטנה נידחת בין המוני ערבים, נתונים לחסדו של הקאיד הערבי המקומי, היה ארעי ביותר. כל הקהילות היהודיות הקטנות

הללו שחיו בקרב הערבים בהרי האטלס פונו זו אחר זו בשיטתיות בידי ארגון "קדימה" של העלייה. אלה היו מבצעים רגישים משום שהיה צריך לפנות אותן בדרך כלל בבת-אחת, במהירות רבה, כדי לא לאפשר לסובבים הערבים העוינים להגיב ולהתנקם במי שנשארו. היהודים ההרריים הללו, עובדי אדמה שהיו מורגלים בחיים קשוחים, התאקלמו להפליא בישראל.

השנים חלפו, תקופות רגועות התחלפו בתקופות של מתח. תנועת ההגירה ידעה מורדות ועליות, הכל לפי המצב ששרר בישראל, המכתבים שהגיעו משם או המצב הפנימי במרוקו.

מצב זה הלך והידרדר. הגליית הסולטן בידי הצרפתים הכעיסה את ההמון הערבי. מעשי טרור הלכו והתרבו, רצח של אישים צרפתים נעשה לאור היום, פצצות השהיה שהוטמנו במקומות ציבוריים גבו קורבנות בקרב האוכלוסיה. התנועה הלאומנית הערבית המרוקאית לחצה על היהודים שיצטרפו כמרוקאים אל שורותיה במאבק למען העצמאות. אך כלום יכלו היהודים להתקומם כנגד צרפת? הם נקרעו כך בין הזרם הלאומני הערבי, שבתוך תוכם הם חששו מפניו, בין אהבתם לצרפת שחינכה ועיצבה אותם ברוח תרבותה, וגם בין הציונות וישראל שמילאו את לבם ואת נפשם.

אך היהודים במרוקו הבינו כבר בשנים 1954-1953-1952 שהעצמאות של מרוקו היתה רק עניין של זמן, ושעתידם שלהם עצמם באותה ארץ, שבה חיו זה אלפיים שנה, הרבה לפני הערבים, נעשה ארעי ולא בטוח.

הדבר דחף רבים מהם, שעדיין היססו, לעלות לישראל, כדי להבטיח את עתיד ילדיהם. מספר קטן מהם בחר להגר לצרפת או לקנדה.

קושי נוסף צץ בעבור היהודים המרוקאים שהיו מועמדים לעלייה לישראל. לנוכח מספרם הגדול של המוני המהגרים המרוקאים שהגיעו לארץ ולנוכח הקשיים שיצרה קליטתם, החליטה ישראל לערוך ביניהם מיון. גיל, מצב בריאותי, מצב משפחתי התחילו למלא תפקיד בבחירת המועמדים לעלייה. אף כי אנחנו יכולים להבין את הסיבות למדיניות ההגירה החדשה הזאת של ישראל, איננו יכולים לקבל אותה. מרוקו התקדמה בצעדים גדולים לקראת עצמאותה, ולכן המדיניות האפשרית היחידה היתה לפנות את מירב היהודים בזמן קצר ככל שניתן. נכנסנו למירוץ כנגד השעון. תנועת הציונות המקומית התקוממה בתוקף כנגד מדיניות המיון הזאת שקיבלה הנחיות מפאריס, ונוצרו עימותים בינה לבין האחראים מטעם הסוכנות היהודית. בתום מאבק שנמשך חודשים אחדים הצלחנו בסופו של דבר להגמיש מאוד את התנאים לבחירת העולים.

1954–1955 – מרוקו היא טרף למהומות קשות. צרפת שהחליפה ממשלה ומדיניות מחזירה את הסולטן ממדגסקאר, מקום גלותו, לצרפת. העצמאות אינה רחוקה עוד. הציונות המקומית מודאגת באשר לעתידן של הקהילות היהודיות המרוקאיות. ב–1955 מתקיים כנס של הציונות הצפון אפריקאית במארסיי בהשתתפות האחראים על העלייה מטעם הסוכנות היהודית. הוועדה המרכזית של האו.ס.מ. הטילה עלי להציג דין–וחשבון על מצבם של יהודי מרוקו ערב קבלת העצמאות המרוקאית

ולפנות לבעלי הסמכות מטעם הרשויות הציוניות כדי שידאגו לפינוים המזורז והמיידי. זמננו היה קצוב בטרם ירד שוב מסך הברזל הערבי על הקהילות היהודיות שהיו עלולות להישאר במרוקו העצמאית שכבר הכריזה על ההזדהות שלה עם הליגה הערבית והפגינה אותה לא אחת.

איננו יודעים אם הפנייה הדרמטית שלנו הועילה, אך משרדי העלייה של הסוכנות היהודית הן בפאריס והן במרוקו, בשיתוף פעולה עם הציונות המקומית, העניקו לעלייה ממדים שלא היו מוכרים עד אז, אלפי אנשים יצאו כל חודש, בים ובאוויר. המחנה הסמוך לקזבלאנקה היה מלא עד אפס מקום בקביעות. המחנה במארסיי לא הכיל עוד את הבאים. שכרו בתי מלון כדי לאכסן בהם את המהגרים הרבים מספור. שוב היתה זו מנוסה של ממש, מין בהלה לנוכח העצמאות של מרוקו שכבר עמדה בפתח. ברוך דובדבני, ראש מחלקת העלייה של הסוכנות היהודית בירושלים, קבע את מושבו בקזבלאנקה כדי לפקח על המבצעים. הוא לא חסך מאמצים וזמן, ואף סיכן את בטחונו האישי.

לבסוף הסולטן שב למרוקו ושיבתו גררה בעקבותיה השתלהבות מסוכנת של ההמון הערבי. הארץ כולה ירדה לרבאט, עיר הבירה, כדי לקדם את פניו בתשואות. ואני רעדתי בתוך תוכי בהביטי בהם, בהמונים שנאספו, שלוחי רסן, וחשבתי שדי בתירוץ של מה בכך כדי להפנות אותם נגדנו. וצרפת לא היתה עוד בשטח. היינו לבדנו, ניצבים פנים אל פנים מול הערבים, בלי יכולת לסמוך על כל עזרה מבחוץ.

עם הכרזת העצמאות של מרוקו נחפזו השליחים הישראלים לעזוב בבהילות את הארץ כדי לא ליפול בשבי כבמלכודת עכברים. ארגון

"קדימה" חדל להתקיים ופעילותו נאסרה רשמית. זו היתה אחת מן ההחלטות הראשונות של הסולטן אחרי שיבתו למרוקו כמנצח. הפסימיות שלנו היתה, לרוע המזל, מוצדקת ביותר. אלא שהתנועה הציונית המקומית והסוכנות היהודית ניצבו בפני בעיה גדולה, כאובה וסבוכה. המחנה הסמוך לקזבלאנקה איכלס, בעת שהוחלט לאסור את פעולות העלייה, כמה אלפי אנשים שחיסלו מאחוריהם הכל ועמדו לעזוב את מרוקו מרגע למשנהו. מובן שלא היתה כל אפשרות לשלוח אותם בחזרה לבתיהם, מכיוון שלא היה להם עוד בית.

או אז החל להתנהל משא ומתן ממושך ומייגע עם הסולטן, בתיווך ארגונים יהודיים בינלאומיים גדולים, כדי להגיע להחלטה שלפחות מי שנמצאו כבר במחנה והיו חסרי כל, יוכלו לצאת את גבולות מרוקו. לבסוף, בתום משא ומתן נוקשה, הרשות ניתנה. ואז, אחרי שננקטו כל האמצעים ולא בחלו גם במעשי שחיתות, הצליחו להחליף את אלה שעזבו את המחנה בלילה בדרכם לישראל במועמדים אחרים לעלייה, שאותם הזעיקו בלילה מביתם והעבירו למחנה. כך המחנה לא התרוקן. התכסיס הזה פעל במשך שבועות אחדים, וכך הצליחו להוציא ממרוקו מספר כפול כמעט ממספר האנשים שנמצאו במחנה בעת שהוכרז על איסור העלייה. ואולם גם התעלול הזה היה צריך לבוא על סיומו, ולא היה אפשר להמשיך בו מעבר לגבול מסוים. נאלצנו אפוא לחדול ממנו כדי להימנע מצרות צרורות. הגיע אפוא היום שבו המחנה עמד בשיממונו. הסתובבתי בו בתחושת עצב: בצריפים הגדולים נמצאו עדיין חפצים שנשכחו או נזנחו בידי העולים. "שלב נוסף בתולדות

היהדות המרוקאית הגיע לקצו", הרהרתי בלבי, ושלב אחר מתחיל. הוא ודאי לא יהיה הקל ביותר. ואז הבנתי בתוכי פנימה כי יד הגורל רצתה שאהיה במשך כחמש-עשרה שנה שחקן וגם צופה בתהליך התפוררותה של היהדות המרוקאית.

המחנה שהתחסל, העלייה שנאסרה, העתיד האפור הלוט בערפל, הקהילה היהודית המרוקאית היתה אובדת עצות ולא ידעה מאין יבוא עזרה. תקוותה האחת והיחידה היתה ונותרה תמיד ישראל.

חיסול המוסדות הציוניים עוד לא תם וכבר צצו ועלו מבין הצללים מספר קטן, רק מספר מצומצם ממש, של יודעי דבר, שעמם היתה לי הזכות להימנות, הסוכנים הישראלים הראשונים של הפעילות החשאית היהודית במרוקו. היה עליהם להיכנס למשחק בעת ההיא וליטול על עצמם את המשך העבודה הכרוכה בהצלת היהדות המרוקאית, בשיתוף פעולה עם האנשים המקומיים שניאותו לחלוק עמם את הסיכונים באותה מרוקו חדשה שאך זה נולדה עצמאית, לאומנית, חברה בליגה הערבית. הרגשתי שלכבוד הוא לי להעמיד את עצמי לרשות הסוכנים הללו, שהכירו את פעולותיי בעבר. הם באו אלי באמון מלא, עשו שימוש בניסיון שלי וכך נמנעו מליפול בפח לא פעם אחת. היו אלה צעירים, גברים ונשים, נחושים, נבונים ומסורים למטרה שלמענה נאבקו. הם עשו במרוקו עבודה יוצאת מן הכלל, שטרם הגיעה העת לגלות את פרטיה. אחדים מהם, מעטים מאוד למרבה המזל, נתפסו ושילמו ביוקר בעד הסולידאריות שלהם עם אותו ענף של העם היהודי שחי במרוקו.

כשהתרחש האסון באגאדיר, שבו ניספו אלפי בני-אדם וחלק מן האוכלוסיה פונה לאירופה, ניצלו הצעירים הללו את התנאים שנוצרו כדי להעלות לישראל מספר מסוים של ניצולים יהודים מרעידת האדמה.

הם מצאו מסלולים חדשים ופתחו דרכים חדשות לעלייה המרוקאית. צעירים יהודים מרוקאים עזרו להם במשימתם וחלקו עמם את הסיכונים, גם הם שילמו לא אחת בגופם ובחירותם על חובתם לסולידאריות יהודית.

ינואר 1961. 41 יהודים מרוקאים נמלטים מן הגלות בארצות ערב ושטים בלילה האפל בין חופי מרוקו הספרדית שאותה עזבו בחשאי לבין גיברלטר, שם ממתינים להם אחים ישראלים כדי לקבלם ולהתוות את דרכם לישראל. הם מעולם לא הגיעו לשם. הספינה הקטנה, "פיסס", שהיתה עמוסה יתר על המידה, נמלאה מים בים הסוער. רב החובל ושני אנשי צוותו שראו את המתרחש נטלו את סירת ההצלה היחידה והפליגו במהירות הרחק מן הספינה, מותירים מאחור את האומללים המבוהלים, שנבלעו אט אט בזעקות בים הסוער. היו ביניהם עשרים ואחד ילדים. ארבעים ואחת גוויות נימשו ביום שלמחרת. הן נקברו בבית הקברות הקטן של אלחוסימה, מול הים. הרב שניהל את הטקס השמיע את מילותיו של הנביא יחזקאל מול הקברים הפתוחים: "הנה אני פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עימי והבאתי אתכם אל אדמת ישראל".

1961. מותו הפתאומי של סולטן מרוקו. בנו חסן השני יורש את מקומו. הקהילה היהודית במרוקו נקלעת שוב למצוקה גדולה. בן המלך ההוא

נודע בלאומנות שלו. מה יחליט אפוא ביחס ליהודים? אלא שיד הגורל זימנה להם כאן הפתעה פעם נוספת. המלך הצעיר הזה, הלאומני, אך שהתחנך באוניברסיטאות הצרפתיות, שחרר את המלחציים שסגרו על יהודי מרוקו. היתה הגמשה בתנאי קבלת הדרכונים, היציאה ממרוקו נעשתה קלה יותר. משרד הגירה חדש נפתח בקזבלאנקה, בשינוי שם, והעבודה שבה להתנהל כסדרה על בסיס חדש, מוצנע ויעיל בעת ובעונה אחת. קשרים סודיים הלכו וניטוו עם הרשויות המרוקאיות במטרה להקטין קשיים אפשריים שהיו עלולים להתעורר בתהליך ההגירה. ומי שהיה יכול לראות את שדה התעופה של קזבלאנקה בלילות מסוימים במהלך שנות השישים הראשונות, היה עשוי להיות מופתע ביותר. החל מן השעה אחת בלילה היו מגיעות לשם שיירות מוזרות של נוסעים. הנוסעים הללו שהיו מלווים בצעירים יהודים נהגו לרדת מן המשאיות שלהם והועלו כמעט לאלתר על המטוסים, בלי כל עיכובים מינהליים. והמטוסים מיהרו להמריא ברגע שהתמלאו. שום אדם זר לא הורשה לחדור לשדה התעופה עד תום מבצע העלייה למטוסים. נדמה כי חסר רק הדגל הכחול-לבן שיתנוסס מעל. נוסף לכך תיבות ענקיות נערמו בנמל קזבלאנקה. אלה היו ארגזי המטען של המהגרים שעמדו לעלות ימים אחדים לאחר מכן.

הצלחתי להמשיך את הפעילות של משרד הקק"ל עד דצמבר 1957. מעבר לכך לא עלה בידינו להמשיך במרוקו, שהיתה כבר עצמאית. כל השליחים הישראלים ברחו. כל המוסדות הציוניים נסגרו. היינו כבר נתונים לפיקוח המשטרה. בעצה אחת עם האחראים עלי בפאריס

חיסלתי את המשרד והפסקתי פעילויות שהתחילו עוד הרבה לפני שנולדתי ונמשכו יותר מחצי מאה שנים.

בעיות משפחתיות מנעו ממני לעלות לישראל. זמן מה חיפשתי דרך שתאפשר לי לקיים במרוקו נקודה יהודית-ציונית בתנאי החיים החדשים שנוצרו. פתחתי אפוא חנות ספרים יהודית שהפיצה, במסווה דתי, ספרות ישראלית וספרי לימוד לעברית. מטרתה של חנות הספרים הזאת, שנוהלה בידי אותו ציוני לוחמני שהייתי בעת ההיא, לא נעלמה מעיניהם של בני הקהילה היהודית. ניסיתי גם להבטיח איזשהו רצף בנוכחות של ישראל במרוקו, והתאמתי את עצמי למרוקו החדשה. הצלחתי לקבל ממחלקת החינוך והתרבות של הסוכנות היהודית בירושלים עשרות חבילות של ספרים מן הספרות הישראלית החדשה. החבילות הללו עברו דרך פאריס, שם תלשו עובדי הסוכנות היהודית את הדפים הראשונים שלהם שנשאו את הכיתוב: "נדפס במדינת ישראל" ושינו את העטיפות שנשאו עליהן חותמת של דואר ישראל ואז שבו ושלחו אותן אלי.

אנשים באו לחנות הספרים הזאת כדי לשמוע חדשות מישראל ולדון בהן. לעתים קרובות היא שימשה גם מקום מפגש חשאי ונסתר לסוכנים ישראלים שניהלו שיחות, מעמידים פנים שהם מעיינים בספרים.

המצב הזה נמשך עד מארס 1965. ואז, במשך שלושה ימים, נערכו ברחובות קזבלאנקה הפגנות אלימות כנגד הממשלה. ביום השלישי הן הפכו למהומות. הדי יריות נשמעו בשכונות שונות ברחבי העיר.

התושבים התבצרו בבתיהם. המשטרה לא שלטה עוד במצב. מכוניות ואוטובוסים בערו ברחובות.

הלילה ירד ברחוב שלי. גרתי מול חנות הספרים שלי וסגרתי אותה ליתר ביטחון. השגחתי עליה מן החלון. שמעתי מרחוק את הרעש האופייני והמפחיד של המון אדם צועק ומשתולל. ההמון הלך והתקרב. הוא הגיע עד סמוך לחנות הספרים. נחיל אנושי נצמד אל תריס הברזל וטלטל אותו בצרחות. התריס נשבר לבסוף וההמון נבלע בחנות בצעקות. ספרים בעברית, טליתות, תפילין, תמונות התחילו להתעופף ברחוב. הלילה ירד; הם ערמו את הספרים באמצע הרחוב והעלו אותם באש, מצווחים סביבם בשמחה. חלונות הראווה נופצו, הטלפון נותק. הם בזזו, השחיתו וצרחו במשך שעות. הבטתי במחזה מעבר לווילונות המוגפים, בקור רוח, אדיש, כאילו היה מדובר במישהו אחר.

הצבא המרוקאי, שהשתלט על המצב לקראת חצות, הטיל עוצר והתחיל לפטרל בעיר בקבוצות, יורה בבוזזים ובמפגינים. קבוצה אחת נעצרה מול חנות הספרים שלי, אנשיה ירו בבוזזים שנמלטו תחת מטח הכדורים. אבל לא נותר עוד דבר מן החנות. בבוקר היום שלמחרת, מיד עם הסרת העוצר, ירדתי וצילמתי כמה תמונות של החורבן. שנים של מאמצים ושל עבודה נהרסו בלילה אחד.

וכך נסגר המעגל. הבנתי שהגיע הסוף. רק כמה עשרות אלפי יהודים נותרו במרוקו. הקהילה הזאת לא נזקקה לי עוד. שבועות אחדים לאחר מכן עזבתי את מרוקו עם בני משפחתי, פנינו היו מועדות לישראל.

הגעתי לשדה התעופה לוד ב-15 בספטמבר 1965. משרד הביטחון הישראלי דאג לטפל בכל הסידורים המינהליים של העברתי והעברת משפחתי.

כשירדתי מן המטוס בלוד שמחתי לפגוש את חברי הוותיק ס. שהמתין לי יחד עם כמה ידידים ועם נציג של משרד הביטחון.

כך בא אל סיומו פרק ארוך וחיים חדשים החלו, אבל זה כבר סיפור אחר.

אלי ופרלה אוחיון, קזבלנקה.

Elie et Perla Ohayon, Casablanca.

אלי ופרלה אוחיון עם בתם אנני. קזבלנקה, 1951.

Elie et Perla Ohayon avec leur fille, Annie.
Casablanca, 1951.

אלי ופרלה במרקש, מלון ממוניה, 1952.

Elie et Perla a Marrakech,
Hôtel Mamounia, 1952.

ne restait déjà plus rien de la librairie. Le lendemain matin, dès la levée du couvre-feu, je descendis et pris quelques photos du désastre. Des années d'effort et de travail avaient été détruites en une nuit.

Ainsi, le cercle était bouclé. Je compris que c'était la fin. Il ne restait plus que quelques dizaines de milliers de Juifs au Maroc ; cette communauté n'avait plus besoin de moi. Quelques semaines plus tard, je quittais le Maroc avec ma famille pour Israël où j'arrivais à l'aérodrome de Lod le 15 septembre 1965. Le Ministère de la Défense israélien s'était occupé de toutes les formalités de mon transfert et de celui de ma famille.

En descendant de l'avion à Lod, j'eus la joie de trouver mon vieux compagnon S. qui m'attendait avec quelques amis, et un représentant du Ministère de la Défense.

Ainsi, un long chapitre venait de se clôturer et une nouvelle vie commençait. Mais ceci est déjà une autre histoire.

déroulaient à Casablanca. Le troisième jour elles se transformèrent en émeute. On tirait dans les différents quartiers de la ville. Les gens se barricadaient chez eux. La police n'avait plus la maîtrise de la situation. Des voitures et des autobus flambaient dans les rues.

Dans ma rue, la nuit tombait. J'habitais en face de ma librairie et je l'avais fermée par prudence. De ma fenêtre je la surveillais. Au loin j'entendis le bruit caractéristique et effrayant d'une horde hurlante en marche. La horde s'approchait. Elle arriva près de la librairie. Une grappe humaine s'agglutina contre le rideau de fer et le secoua en hurlant. Les livres, en hébreu, les taletim, les tefilim, les images, commencèrent à voler dans la rue. La nuit était tombée ; ils rassemblèrent les livres au milieu de la rue qu'ils occupaient et en firent un feu de joie en hurlant autour. Les vitrines furent brisées, le téléphone arraché. Ils pillèrent, saccagèrent et hurlèrent durant des heures. De ma fenêtre, derrière les rideaux tirés, froidement, comme s'il s'agissait de quelqu'un d'autre, j'observais la scène, glacé. Vers minuit, l'armée marocaine, qui avait pris la situation en mains, établit le couvre-feu et commença à circuler dans la ville, par convois, en tirant à vue sur les pillards et les manifestants. Un convoi militaire s'arrêta devant ma librairie en tirant sur les pillards qui s'enfuirent sous les balles. Mais il

Des problèmes familiaux m'empêchant de monter en Israël, je cherchai pendant quelque temps une formule permettant de maintenir au Maroc un point judéo-sioniste dans les conditions de vie du Maroc nouveau. J'ouvris donc une librairie juive qui, sous couvert de religion, diffusait de la littérature israélienne et propageait des manuels d'hébreu. Tenue par le militant sioniste que j'étais, cette librairie avait un sens qui n'échappa pas à la communauté juive. J'essayais aussi d'assurer une certaine pérennité d'Israël au Maroc, en m'adaptant au Maroc nouveau. Je réussissais à recevoir du Département d'Éducation et de Culture de l'Agence Juive à Jérusalem des dizaines de colis de livres de la nouvelle littérature israélienne. Ces colis transitaient par Paris où les services de l'Agence juive en arrachaient la première page portant l'inscription " Printed in Israël ", en changeaient l'emballage portant les cachets postaux israéliens, et me les réexpédiaient.

Dans cette librairie, les gens venaient prendre des nouvelles d'Israël et en discuter. Elle servait aussi, souvent, de point de rencontre discret et couvert à des agents israéliens qui discutaient en faisant mine de consulter les livres.

Cette situation se prolongea jusqu'en Mars 1965. Depuis trois jours, de violentes manifestations anti-gouvernementales se

fut repris sur de nouvelles bases, à la fois discrètes et efficaces. Des contacts secrets furent établis avec les autorités marocaines pour aplanir les difficultés éventuelles qui pourraient surgir dans le travail d'immigration. Et celui qui aurait pu voir l'aérodrome de Casablanca certaines nuits, durant les premières années 60, aurait été fort surpris. À partir d'une heure du matin, d'étranges convois de voyageurs y arrivaient. Encadrés par de jeunes juifs, ces voyageurs étaient descendus de leurs camions et rapidement embarqués, pratiquement sans formalités, sur des avions qui, une fois remplis, décollaient rapidement. Aucun étranger n'était autorisé à pénétrer dans l'aérodrome jusqu'à la fin des opérations d'embarquement. Il ne manquait presque plus qu'à hisser le drapeau bleu-blanc. Par ailleurs, au port de Casablanca, d'énormes caisses s'empilaient sur les quais. C'étaient les caisses des immigrants qui embarquaient quelques jours plus tard.

J'avais pu maintenir en activité le bureau du K.K.L jusqu'en Décembre 1957. Au-delà, nous ne pouvions plus continuer dans le Maroc indépendant. Tous les chlihim israéliens avaient fui. Toutes les Institutions sionistes étaient fermées. Nous étions déjà sous surveillance de la police. En accord avec mes supérieurs à Paris, je liquidai le Bureau et cessai des activités qui avaient commencé bien avant ma naissance, depuis plus d'un demi-siècle.

israéliens les attendent pour les recueillir et les acheminer vers Israël. Ils n'y arrivèrent jamais. Sur la mer démontée, le petit bateau, le " Pisces " trop chargé, se remplit d'eau. Ce que voyant, le capitaine et ses hommes d'équipage s'emparèrent de l'unique chaloupe de sauvetage et s'enfuirent rapidement, laissant les malheureux, affolés, s'engloutir lentement, en hurlant, dans la mer déchaînée. Il y avait parmi eux 21 enfants. Quarante et un cadavres furent repêchés le lendemain. Ils furent enterrés dans le petit cimetière d'Alhucemas, face à la mer. Devant leurs tombes ouvertes, le rabbin officiant prononça les mots d'Ezekiel : " Voici, j'ouvrirai vos sépulcres, je vous ferai sortir de vos sépulcres, ô mon peuple, et je vous ramènerai dans le pays d'Israël ".

(Voir photos ci-jointes concernant le drame du " Pisces ".)

1961. Mort brusque du Sultan du Maroc. Hassan II son fils lui succède. Nouveau désarroi de la communauté juive du Maroc. Ce fils du roi était connu pour son nationalisme. Qu'allait-il donc décider envers les Juifs ? Mais là, le destin réservait encore une de ses surprises. Ce jeune roi nationaliste, mais formé dans les Universités françaises, relâcha l'étau qui enfermait les Juifs du Maroc. L'obtention de passeports fut assouplie, la sortie du Maroc moins difficile. Sous un nom d'emprunt, un nouveau bureau d'immigration put être ouvert à Casablanca et le travail

Je me sentis honoré de me mettre à la disposition de ces agents qui connaissaient mes activités passées. Ils vinrent à moi, en toute confiance, puisant dans mon expérience, évitant ainsi certaines embûches. C'étaient des hommes et des femmes jeunes, décidés, intelligents et dévoués à la cause qu'ils servaient. Ils accomplirent au Maroc un extraordinaire travail, dont le temps n'est pas encore venu d'en révéler les détails. Certains d'entre eux, très peu heureusement, se firent prendre et payèrent durement pour leur solidarité avec cette branche du peuple juif vivant au Maroc.

Lors de la catastrophe d'Agadir où périrent des milliers de personnes et où la ville fut détruite, ils profitèrent des circonstances et du mouvement d'évacuation d'une partie des habitants sur l'Europe pour faire partir sur Israël un certain nombre de rescapés juifs du tremblement de terre.

Ils trouvèrent ou ouvrirent de nouvelles voies et de nouveaux chemins pour la Alyah marocaine. Des jeunes juifs marocains les aidèrent dans leur tâche et partagèrent leurs risques. Eux aussi payèrent parfois de leur chair et de leur liberté leur devoir de solidarité juive.

Janvier 1961. 41 immigrants marocains fuyant la galouth arabe voguent dans la nuit noire entre les côtes du Maroc Espagnol qu'ils ont quitté clandestinement et Gibraltar où des frères

trouvaient au camp au moment de l'interdiction de la Alyah. Mais ce jeu-là devait aussi avoir son terme et il n'était plus possible de le poursuivre au-delà d'une certaine limite. Nous fûmes donc obligés de l'arrêter pour éviter de graves ennuis. Le camp donc se trouva un jour désert. Je le parcourais tristement ; dans les grandes baraques traînaient encore des effets abandonnés ou oubliés des olim. " Une autre étape dans l'histoire du Judaïsme marocain vient de se terminer ", pensai-je, et une autre commence. Ce ne sera sans doute pas la plus facile. Et je constatais en moi-même que le destin avait voulu que depuis quinze ans, je sois un observateur et acteur de la liquidation du Judaïsme marocain.

Le camp liquidé, la Alyah interdite, l'avenir incertain et gris, la communauté juive marocaine était désemparée, ne sachant d'où viendrait le salut. Son seul espoir restait toujours Israël.

La liquidation des institutions sionistes était encore en cours quand apparurent ou sortirent de l'ombre un petit nombre d'initiés dont j'avais le privilège de faire partie, les premiers agents israéliens de la nouvelle clandestinité juive. C'était à eux maintenant d'entrer en jeu et de prendre la suite du travail de sauvetage du judaïsme marocain, avec le concours d'hommes locaux qui accepteraient de partager les risques avec eux, dans ce nouveau Maroc qui venait de naître, indépendant, nationaliste, membre de la Ligue Arabe.

israéliens s'empressèrent de quitter hâtivement le pays pour ne pas y être pris comme dans une souricière. L'organisation " Kadima " fut liquidée et ses activités interdites officiellement. Ce fut l'une des premières décisions que prit le Sultan après son retour triomphal au Maroc. Notre pessimisme était hélas des plus justifiés. Mais il restait devant le sionisme local et devant l'Agence Juive un problème énorme et épineux. Le camp près de Casablanca contenait au moment de l'interdiction des activités de la Alyah, plusieurs milliers de personnes qui avaient tout liquidé et qui étaient en instance de départ. Il n'était évidemment pas question de les renvoyer chez eux, car ils n'avaient plus de foyer.

Alors, commencèrent avec les autorités marocaines et le Sultan, au moyen des grandes organisations juives internationales, des négociations longues et difficiles pour obtenir qu'au moins ceux qui se trouvaient dans ce camp et qui ne possédaient plus rien, puissent sortir du Maroc. Enfin l'autorisation fut donnée après de dures négociations. C'est alors qu'au prix de corruption et de toutes autres sortes de moyens, on réussit à remplacer ceux qui quittaient le camp pour Israël par d'autres candidats à la Alyah qu'on venait prendre la nuit à leur domicile pour les monter au camp. Et le camp ainsi ne désemplissait pas. Cette manœuvre se poursuivit ainsi durant plusieurs semaines, et c'est ainsi qu'on put faire sortir du Maroc environ le double des personnes qui se

Nous ne savons pas si notre appel dramatique y fut pour quelque chose, mais les services de l'Alyah de l'Agence Juive tant à Paris qu'au Maroc, et en collaboration avec le sionisme local, donnèrent à la Alyah une dimension encore inconnue jusqu'alors. Des milliers de personnes sortaient chaque mois, par mer et par air. Le camp des environs de Casablanca était archi-comble en permanence. Celui de Marseille ne suffisait plus à recevoir des arrivants. Des hôtels furent loués dans cette ville pour y mettre les immigrants en surnombre. C'était de nouveau un véritable exode, une sorte de panique devant l'indépendance du Maroc qui était déjà à la porte. Baruch Douvdevani, directeur du Département de la Alyah de l'Agence Juive à Jérusalem, s'installa à demeure à Casablanca pour y surveiller les opérations. Il ne ménagea ni ses efforts, ni son temps, ni sa sécurité personnelle.

Enfin, ce fut le retour du Sultan au Maroc, le délire dangereux des foules arabes devant cet événement. Le pays entier descendit sur Rabat, la capitale, pour l'acclamer. Et je tremblais intérieurement en les observant, ces masses rassemblées, déchaînées, en pensant qu'il suffirait d'un rien pour les détourner sur nous. Et la France n'était déjà plus là. Nous étions seuls, face à face avec les Arabes, sans pouvoir compter sur aucune aide extérieure.

À la proclamation de l'indépendance marocaine, les chlihim

d'immigration d'Israël, nous ne pouvions l'accepter. Le Maroc approchant à grands pas de son indépendance, la seule politique possible était d'en évacuer le maximum de Juifs dans le minimum de temps possible. Cela devenait une course contre la montre. Le sionisme local s'éleva violemment contre cette politique de sélection dirigée de Paris et des heurts se produisirent entre lui et les responsables de l'Agence Juive. Après une lutte de plusieurs mois, nous obtînmes enfin un grand assouplissement dans les conditions de choix des olim.

1954-1955 – Le Maroc est en proie aux plus grands désordres. La France changeant de gouvernement et de politique, rappelle le Sultan de Madagascar, lieu de son exil, en France. L'indépendance n'est plus très loin. Le sionisme local est anxieux quant à l'avenir des communautés juives marocaines. Une conférence sioniste nord-africaine fut réunie en 1955 à Marseille avec les hauts responsables de l'Alyah de l'Agence Juive. Je fus chargé par le Comité Central de l'O.S.M. d'y présenter le rapport de la situation des Juifs du Maroc à la veille de l'indépendance marocaine et de faire appel aux hautes autorités sionistes compétentes pour leur évacuation accélérée et immédiate. Le temps nous était compté avant que le rideau de fer arabe ne retombât sur les communautés juives restant dans un Maroc indépendant qui avait déjà manifesté et proclamé à maintes reprises sa solidarité avec la Ligue Arabe.

Le mouvement nationaliste arabe marocain faisait pression sur les Juifs pour qu'ils participent en tant que Marocains à la lutte pour l'indépendance. Mais les Juifs pouvaient-ils se dresser contre la France ? Ils étaient ainsi tiraillés entre le courant nationaliste arabe qu'au fond d'eux-mêmes ils craignaient, entre leur amour pour la France qui les avait instruits et formés à sa culture, et enfin entre le sionisme et Israël qui emplissaient leur âme et leur cœur.

Mais les Juifs du Maroc avaient déjà compris dans les années 1952-1953-1954 que l'indépendance du Maroc n'était plus qu'une question de temps et que leur avenir à eux, dans ce pays où ils vivaient depuis 2000 ans, bien avant les Arabes, devenait incertain et précaire. Et cela poussait beaucoup d'entre eux qui étaient encore hésitants, à partir pour Israël, pour assurer l'avenir de leurs enfants. Un petit nombre optait pour la France ou le Canada.

Une autre difficulté surgit pour les Juifs marocains candidats à l'immigration en Israël. Devant l'importance numérique des masses marocaines qu'il recevait, et les difficultés causées par leur absorption, Israël décida de procéder à une sélection parmi les immigrants marocains. L'âge, l'état de santé, la composition de la famille, commencèrent à compter dans le choix des immigrants. Si nous pouvions comprendre les motifs de cette nouvelle politique

grand mouchoir poussiéreux, plein de billets et de pièces d'argent, pour Israël, et suppliaient qu'on les fasse partir en Israël le plus tôt possible, leur situation de petite communauté perdue et vivant parmi les foules arabes, à la merci du bon vouloir du caïd arabe local, étant les plus précaires. Toutes ces petites communautés juives vivant parmi les Arabes dans les montagnes de l'Atlas furent liquidées l'une après l'autre, méthodiquement, par l'organisation " Kadima " de la Alyah. Ce furent des opérations délicates, car il fallait les évacuer en général en une fois, très vite, pour ne pas laisser le temps à leur entourage arabe hostile de réagir, et de se venger sur ceux qui seraient restés. Ces juifs des montagnes, habitués à une vie rude, travaillant la terre, s'acclimatèrent parfaitement en Israël.

Les années passaient. Les périodes de calme succédaient aux périodes de tension. Le mouvement d'immigration connaissait des creux et des sommets, suivant la situation qui prévalait en Israël, les lettres qui en arrivaient, ou la situation intérieure du Maroc.

Celle-ci allait en se dégradant. L'exil du Sultan par la France avait exaspéré les masses arabes. Le terrorisme se développait et des assassinats de personnalités françaises se perpétraient en plein jour, dans les rues de la ville. Des bombes à retardement, placées dans des lieux publics, faisaient des victimes parmi la population.

Des milliers de koupot bleu-blanc furent discrètement placées dans les familles juives pour y apporter la présence symbolique d'Israël. Chacune des 90 synagogues de Casablanca (et il en fut de même dans les villes de l'intérieur) nomma un délégué du K.K.L. chargé de recueillir les dons des fidèles.

Nous pénétrâmes dans les villages les plus reculés de l'Atlas, ceux groupant à peine quelques dizaines de familles juives, apportant la parole d'Israël. Les habitants de ces villages de l'Atlas marocain étaient absolument coupés du monde juif, non seulement extérieur, mais même marocain. Seule l'Alliance Israélite Universelle était parvenue dans certains d'entre eux, sauvant leurs enfants de l'analphabétisme. Ses instituteurs qui enseignaient dans ces bleds perdus, faisaient œuvre de pionniers et de missionnaires.

Pour informer au maximum la population de ce qui se passait en Israël, nous éditâmes au K.K.L. un bulletin en langue judéo-arabe tiré de chaque semaine à plusieurs milliers d'exemplaires. Il était aussi lu chaque semaine, le chabbat, à la synagogue.

Mais les plus touchants parmi ceux qui apportaient leur contribution étaient ces Juifs de l'Atlas qui, habillés du costume marocain, descendaient de leurs montagnes lointaines, pour venir jusqu'à notre bureau de Casablanca, déposer sur notre table un

Mais, sur un autre plan, les premiers actes de terrorisme arabe contre la présence française au Maroc commençaient à se manifester. Le Maroc, dans les premières années 50, était déjà en marche vers l'indépendance et le processus engagé était irréversible, quoique n'ayant pas encore atteint son rythme maximum. Jusqu'en 1952, la population juive ne s'en ressentait pas outre mesure, quoique vaguement inquiétée quant à l'avenir. L'Agence Juive avait installé à Casablanca des représentations et des délégués de tous ses départements, outre celui de la Alyah : Alyath-Hanoar, pour le recrutement d'enfants dont les parents acceptaient de se séparer, Département Économique qui proposait des plants d'investissement aux intéressés dont l'immigration ne devait pas se faire dans l'immédiat, Magbith, Organisation, etc. Une Agence Juive en miniature fonctionnait ainsi au Maroc, avec la plupart des départements et son personnel israélien, sous identité française.

Une mention spéciale doit être attribuée aux activistes du Keren KayemethLeisraël au Maroc. Cette institution, qui existait depuis 50 ans au Maroc sous la présidence de M. S.D. LEVY, personnalité unanimement respectée au Maroc, était particulièrement vénérée au Maroc. Prié d'en faire la réorganisation, je fis de mon mieux pour en étendre l'activité. Le nombre de sections passa d'une dizaine à une centaine. Les recettes grimpèrent chaque année.

et ses responsables étaient en contact avec les services officiels des passeports auxquels ils soumettaient des listes de candidats au départ et recevaient en retour, soit des passeports individuels, soit des passeports collectifs. Des classes entières de bateaux français de la Cie Paquet, qui assuraient la liaison Casablanca-Marseille étaient réservées plusieurs mois à l'avance par les olim. Le port de Casablanca était envahi d'énormes caisses contenant les affaires des immigrants.

Une Commission Centrale de la Alyah fut nommée par l'Organisation Sioniste du Maroc, pour assurer la liaison et la collaboration entre le sionisme local et les bureaux de la Alyah. J'en centralisais les travaux.

Mais déjà, d'Israël arrivaient les premières lettres désenchantées. Pas de travail, discrimination, écrivait-on. Problèmes religieux. Découragement. Conseils aux familles de ne pas venir en Israël. Certains immigrants commençaient déjà à revenir et à mener une propagande anti-israélienne néfaste, en grande partie pour justifier leur abandon d'Israël auprès de l'opinion publique locale. Ces lettres et ces " yordim " causèrent un tort immense à la Alyah. Le rythme des départs connaissait des périodes de ralentissement. Une atmosphère de rancune contre Israël sévissait, habilement exploitée par certains milieux.

Le lendemain, on perquisitionna au domicile de mes parents où je demeurais. Tout fut mis sens dessus dessous durant des heures. Mais ils ne trouvèrent rien de compromettant. Nos précautions étaient déjà prises depuis longtemps.

Les mois passèrent. La tension aigüe créée par la proclamation de l'État d'Israël était tombée, quoique le cœur des Arabes fût encore plein de haine. Le nouvel État d'Israël obtint des autorités françaises qu'un bureau d'immigration semi-officiel fut ouvert à Casablanca. Les accords nécessaires passés, notre travail clandestin se trouva donc terminé. Je me retirai et les nouveaux responsables, délégués de l'Agence Juive, prirent la relève pour organiser un travail plus officiel et plus… administratif. Les Bureaux de la Alyah furent installés dans un grand appartement, au sein d'un quartier tranquille. Le travail fut organisé sur des bases plus bureaucratiques. Des dizaines de chlihim israéliens de l'Agence Juive arrivèrent au Maroc sous des identités françaises, et furent répartis dans les principales villes du Maroc. Une véritable et importante administration s'installait. Quelque temps après, un camp de transit pouvant contenir plusieurs milliers de personnes fut installé aux environ de Casablanca, surtout pour y recevoir les juifs de l'intérieur du pays en instance de départ qui avaient tout liquidé et ils y attendraient la fin des formalités nécessaires à leur sortie du Maroc. Le bureau de la Alyah fut dénommé " Kadima "

bout desquelles je fus relâché, à mon grand étonnement. Mais le soir-même, je reçus un autre petit papier bleu pour le lendemain. Je m'y présentai. Je compris que la police ne devait pas avoir beaucoup d'indices en mains et que c'était une guerre des nerfs avec moi. Il s'agissait de tenir. Ce manège dura environ une semaine. Je me présentais chaque matin à 8 h. au Commissariat Central et l'interrogatoire durait quatre ou cinq heures. Douceur et menaces alternaient. Durant un des interrogatoires, l'inspecteur S. se leva brusquement et me dit : " on va vous faire descendre à la cave, et là vous serez forcé de parler ". Nous descendîmes dans les sous-sols du Commissariat Central. Dans les escaliers, nous croisâmes un personnage important sans doute, à en juger par la manière déférente dont l'inspecteur S. le salua. Il s'arrêta et demanda ce que j'avais fait. " Du Sionisme, " lui répondit l'inspecteur S. Je crus voir une lueur de sympathie s'allumer dans les yeux de l'important personnage. Elle s'éteignit vite et il s'éloigna, à regret me sembla-t-il.

L'interrogatoire dans la cave fut beaucoup plus difficile et plus dur que les précédents. Dans une pièce nue, sombre, quatre inspecteurs se relayaient pour me questionner, et parfois ensemble. Seule, une attitude extérieure (à l'intérieur, c'était différent) sûre, et même une certaine arrogance de ma part, empêchèrent, à mon avis, qu'on porta la main sur moi. Je fus relâché dans l'après-midi.

et dernière étape avant la liberté, nouveau barrage et nouvelles explications ; le policier jeta par routine un coup d'œil à l'intérieur de la voiture, vit le matériel scout dans l'obscurité et donna l'ordre de laisser passer la voiture. Le reste ne fut plus qu'un jeu d'enfant.

Quelques semaines plus tard, j'envoyais sa fiancée le rejoindre. Ils séjournèrent encore quelque temps à Alger où ils se marièrent, puis ils montèrent en Israël.

Peu de jours après que S. put être sorti du Maroc, je trouvai un petit papier bleu dans ma boîte aux lettres. Une convocation pour le Commissariat Central de Casablanca pour le lendemain. Après avoir pris toutes les dispositions qui me semblaient nécessaires, je m'y rendis. L'inspecteur S., chargé particulièrement des affaires juives au Commissariat Central, me reçut, tout d'abord avec beaucoup d'amabilité. " Juste quelques renseignements concernant S. ", me dit-il en souriant. Toujours avec le sourire, il m'avertit que la photographie de S. et son signalement se trouvaient dans tous les ports, les aérodromes, les postes-frontières du pays et qu'il ne pourrait pas sortir du pays. Il valait donc mieux, dit-il, que je lui dise où il était. Je répondis qu'effectivement, S. était une de mes " relations ", mais que je ne savais absolument pas ce qu'il était devenu. Le ton se fit plus menaçant et un autre inspecteur se joignit à l'inspecteur S. L'interrogatoire dura quatre heures, au

de personnes en connaisse le détail, et surtout pas moi. Ainsi, au cas où je serais pris, je ne pourrais pas parler de ce que je ne savais pas. Il me demanda ma confiance et je la lui accordai. Cela faisait déjà six semaines que S. était caché dans une chambre et il n'en pouvait plus. Son tempérament bouillant le faisait étouffer entre ses quatre murs et il menaçait de sortir, quels que soient les risques. Je priai A. d'activer ses préparatifs. Peu de temps après, je rencontrai A. qui m'annonça tranquillement : " S. est hors de danger ". Il put alors me raconter les détails de l'opération. Son groupe était lié d'amitié avec un prêtre français, grand ami des Juifs. A. qui avait plein confiance en lui, s'ouvrit à lui de notre problème et lui demanda son aide, et c'est ainsi qu'après avoir longuement mûri leur plan, une grande voiture prit une nuit S. de sa cachette, on le coucha à l'arrière de la voiture, sur le plancher, et on accumula du matériel scout, sacs, tentes, etc., sur son corps qui devint alors invisible. Le prêtre se mit au volant, près de lui prit place un membre du groupe de A., en grand uniforme scout avec toutes ses décorations. Et la voiture prit la route vers la frontière marocaine distante d'environ 600 kms. À 100 kms de la frontière à l'entrée de la ville de Taza, la voiture fut arrêtée par un barrage de police. La vue du prêtre et du scout qui déclarèrent aller porter " la bonne parole " dans un camp scout au-delà de la frontière marocaine firent s'ouvrir le barrage. À Oujda, ville-frontière

Alger où je conférai avec Éphraïm. Il fut décidé que je continuerais le travail jusqu'à nouvel ordre. Quant à S., la question de prendre des mesures pour son sauvetage ou de ne pas en prendre en cas où ces mesures risquaient de coûter tout notre travail, fut laissée à ma décision et à ma responsabilité. Je m'en serais bien passé.

Je revins au Maroc où je repris mes activités en prenant toutes les mesures de sécurité possibles.

Quelque temps après, je reçus enfin, par des voies indirectes, des nouvelles de S. ; il était caché en lieu sûr dans une ville de l'intérieur du Maroc.

Je ne pouvais laisser mon vieux compagnon et ami, risquer de finir ses jours au fond d'une prison marocaine, s'il était pris. Il pouvait aussi, sous les coups et la torture, parler malgré sa force de caractère, et sa capacité de résistance. Il fallait donc le sortir du Maroc, et pour lui-même, et pour l'intérêt de notre organisation. J'appelai A. et nous conférâmes de longues heures, cherchant à trouver une solution. Les points de sortie du Maroc étaient probablement surveillés. A. était d'avis que je ne devais pas m'occuper directement de ce problème, au cas où je serais moi-même surveillé. Il me demanda quelques jours de réflexion au bout desquels il revint, me disant qu'il avait un plan pour le sauvetage de S., mais que l'intérêt général exigeait que le minimum

resserrer autour de nous. Il était impossible que tant de bruit, que tant de rumeurs, tant d'ampleur dans le mouvement, et beaucoup d'indiscipline de la part de nos candidats olim n'amènent pas une catastrophe. Dina, la fiancée de S., était venue me voir avant mon départ pour le camp et nous avions convenu qu'elle m'adresserait un télégramme codé en cas de menace ou de malheur.

Mes craintes se révélèrent malheureusement fondées. Vers la fin du stage, je reçus un télégramme disant " Maman gravement malade, Rentre ". Je laissai le commandement du groupe à l'un de mes instructeurs, garçon responsable, et je fonçai dans la nuit vers Casablanca où j'arrivai à l'aube. Je pris contact par intermédiaire avec D., la fiancée de S., et nous nous rencontrâmes quelques heures plus tard dans un endroit isolé. Elle était en pleurs. Elle me raconta que la police était venue chez S. pour l'arrêter. Mais averti deux heures avant par une antenne que nous avions à la police, il avait réussi à prendre la fuite avant que les policiers n'arrivent. Et personne ne savait où S. se trouvait. Les policiers avaient saisi chez lui des dizaines de passeports, des listes de olim, et sans doute d'autres documents dont nous ne savions pas la nature. La situation était grave. Deux problèmes se posaient à moi : le sauvetage de S. et la continuité du travail. Un autre aspect de la situation était que S. arrêté, ma sécurité personnelle était beaucoup plus menacée. Je me rendis quelques jours plus tard à

sentais que notre travail pourrait les attirer. A., leur chef, garçon sympathique et dynamique, était un entraîneur d'hommes né. Je l'avais déjà rapproché de moi insensiblement en plusieurs contacts et conversations. Je jugeai le moment opportun et je m'ouvris à lui de mon projet. Je voulais tous les membres de son groupe comme cadres. Il demanda à consulter ses amis avant de me répondre ; quelques jours après il m'apporta une réponse favorable. Le groupe était disposé à entrer dans notre organisation et à participer à notre grande tâche. Nous décidâmes que la première chose à faire était de donner une formation à ces jeunes. Les grandes vacances étant proches, nous décidâmes de les exploiter à nos fins et d'organiser dans les montagnes marocaines un stage de vacances, tous les mouvements de jeunesse et de scoutisme organisaient des camps d'été et nous espérions que le nôtre passerait inaperçu parmi eux. A., en chef scout expérimenté, se chargea de l'organisation technique et de la couverture officielle. Je mobilisai quelques instructeurs déjà formés et c'est ainsi que S. prenant sur lui seul durant quelque temps les problèmes d'alyah, je me retrouvai quelques semaines plus tard avec une vingtaine de jeunes gens et mes instructeurs au fond de l'Atlas marocain, en train de faire les exercices couramment enseignés dans les groupes de commandos de la Haganah.

Mais j'étais inquiet pour S. Je sentais le réseau de la police se

Avalant notre douleur, nous continuâmes notre travail avec une sorte de rage froide. La place des Juifs n'était décidément plus dans un pays arabe. Il fallait donc en évacuer le maximum possible dans le minimum de temps. Ce que nous fîmes de toutes nos forces.

Après la proclamation de l'État, les jeunes Marocains qui arrivaient en Israël passaient un entraînement militaire de quelques jours à peine et étaient jetés dans le bataille qui se déroulait pour la survie du pays. De l'avis général et de leurs supérieurs militaires, ces jeunes gens venus d'un pays galoutique arabe, et dont la plupart n'avaient jamais vu une arme à feu, se conduisirent courageusement au feu. Si leur intégration économique dans le pays fut si souvent difficile, leur carapace galoutique tomba plus facilement et rapidement au sein de la jeune armée d'Israël.

Le nombre de nos groupes d'auto-défense au Maroc augmentait, mais le manque de cadres nous gênait et nous avions besoin d'hommes neufs. Aucun stage n'était prévu pour la formation de nouveaux instructeurs. Je décidai d'en organiser un au Maroc même. Depuis quelque temps, j'avais contacté un groupe de jeunes juifs âgés de 18 à 20 ans qui, malgré leur âge, pratiquaient encore leur scoutisme adulte au sein du mouvement scout français. Ils n'avaient pratiquement aucun lien avec le judaïsme, mais je

leur haine et leur fanatisme, elles déferlaient sur nous ? Jamais nous n'avions senti autant le poids de nos responsabilités, de notre action et notre engagement envers ces foules juives que nous entraînions avec nous.

Dans les jours qui suivirent la proclamation de l'État, notre dispositif de sécurité fut mis en place. Il était renforcé la nuit, car c'était le moment où nous disposions de plus de monde. En plein Mellah de Casablanca, nous avions installé un poste de commandement avec une réserve de jeunes gens prêts à intervenir. D'autres se tenaient en divers points du Mellah. Des patrouilles discrètes circulaient à travers le Mellah et en dehors de lui et nous rendaient compte, au moyen de jeunes courriers, à intervalles réguliers.

Certains de nos jeunes gens furent envoyés dans les quartiers arabes pour essayer d'y déceler à l'avance tout signe d'effervescence ou d'agitation. Mais ce n'est pas là que les Arabes devaient frapper. Ils frappèrent le 7 juin 1948 à Oujda, et surtout à Djerada, centre minier près d'Oujda. Pendant des heures, la foule hurlante et sauvage se rua sur les maisons et les magasins juifs et massacra sans pitié. Des dizaines de morts et de blessés, hommes, femmes, et enfants, sans tenir compte des dégâts matériels. Des corps mutilés, mis en pièce.

Les jeunes gens que nous avions emmenés avec nous à Lyon au stage se révélèrent extrêmement utiles et nous pûmes ainsi étendre notre réseau de groupes d'auto-défense également à l'intérieur du pays.

Quelques semaines après la fin du stage, le commandant du camp arriva au Maroc. Et dans une ville située, par hasard, à quelques centaines de mètres du Commissariat Central de Casablanca, quatre hommes (le commandant, son adjoint, S. et moi-même) se penchèrent longuement sur un plan du Mellah de Casablanca où vivaient 250,000 personnes. Chaque position stratégique fut précisée et examinée. Les dépôts de matériel fixés. Les moyens de liaison et de communication établis. Les systèmes d'alerte. Les courriers. Les codes. Les points de sortie.

Le commandant repartit et nous commençâmes à mettre sur pied le plan de défense établi, méthodiquement.

15 Mai 1948. La proclamation de l'État nous trouva en plein travail d'immigration et de défense. Par prudence, nous ne marquâmes l'événement par aucune manifestation particulière. Nous étions anxieux quant à la suite des événements. Les armées arabes avaient envahi Israël et nous étions anxieux quant à la réaction de ceux qui nous entouraient, nous, Juifs dans une golah musulmane. Pouvions-nous résister à ces masses si dans

particulier, ils recrutèrent isolément à leur tour les plus sûrs de leurs amis et prirent chacun la tête d'un groupe. Nous eûmes ainsi au bout de quelques temps un noyau qui, quoique encore pas très important, était sûr et solide. Nous décidâmes, pour des raisons de sécurité, de ne pas mêler ces jeunes gens au travail de la alyah.

En été 1947, je fus sollicité de me rendre avec S. et quelques jeunes gens soigneusement choisis, à Lyon pour y suivre un autre stage militaire durant quelques semaines. Arrivés séparément à Lyon, nous fûmes envoyés à Satonay aux environs de Lyon, village français bien tranquille. Le stage avait lieu dans un grand et beau château perdu dans un parc immense. Là nous nous retrouvâmes environ 80 jeunes gens venus d'Afrique du Nord et d'Europe, tous destinés à des missions spéciales. Les cadres venaient directement du ychouv, instructeurs et officiers de la Haganah et du Palmakh. Le commandant du camp était un officier de haut rang de l'armée juive.

Douze heures d'entraînement par jour. Exténuant ! Certains d'entre nous s'évanouissaient durant les entraînements. Nous n'avions qu'un désir : dormir, dormir. L'atmosphère était extraordinaire de camaraderie et de fraternité dans une stricte discipline. Deux mois de stage. À la clôture, chacun de nous reçut ses instructions et retourna dans son pays pour y accomplir sa mission.

deuxième bateau clandestin avait quitté l'Algérie sans encombre. Capturé aussi par les Anglais, ses occupants rejoignirent leurs compatriotes à Chypre.

Il est temps maintenant d'aborder un autre aspect de notre travail au Maroc. La formation que nous avions reçue à Rovigo n'était pas seulement destinée à nous préparer S. et moi à l'organisation de l'immigration illégale. Nous avions reçu aussi une formation physico-militaire et notre deuxième mission était d'organiser des groupes d'auto-défense au sein de la population juive, dans les principales villes du Maroc, surtout pour défendre, dans la mesure du possible, les habitants du Mellah, proie tentante pour les foules arabes.

Parallèlement donc à notre travail d'alyah, je repérai quelques jeunes gens dans les mouvements de jeunesse (en particulier à l'association " Charles Netter " qui groupait plusieurs milliers de jeunes). Je les sondai un à un en vue de ce travail délicat et la réponse fut toujours favorable. Je commençai donc à les entraîner par petits groupes qui ne se connaissaient pas entre eux, tard dans la nuit, dans les locaux vides de cette organisation. Plus tard, une fois formés et le serment de la Haganah prêté selon un cérémoniel

Au cours d'une visite d'Éphraïm au Maroc (sous une fausse identité) et à la suite de difficultés grandissantes pour l'obtention de passeports et autres documents nécessaires à la sortie du Maroc, nous décidâmes d'organiser un service de faux-papiers. Je pus recruter un jeune professeur de dessin qui accepta de se joindre à nous et nous l'envoyâmes à Marseille dans l'un de nos centres, pour y suivre un stage spécial à cet effet. À son retour, quelques semaines plus tard, nous étions en possession de différents cachets, visas et signatures officiels parfaitement imités. Nous commençâmes à utiliser ce nouveau matériel. Nous récupérions aussi les passeports des immigrants sortis légalement du Maroc et nous les utilisions de nouveau après en avoir changé la photographie.

Au cours d'un voyage à Paris, Éphraïm me remit plusieurs dizaines de passeports français, qu'un spécialiste camoufla d'une manière invisible dans une valise à double-fond. Je les introduisis sans encombre au Maroc malgré les inquiétudes d'Éphraïm et malgré un contrôle douanier routinier de ma valise à l'aéroport à Casablanca. Nous les utilisâmes pour les olim.

Ainsi, en cette année de grâce 1947 et au début de 1948, les Juifs sortaient du Maroc par tous les moyens et par toutes les voies légales ou illégales. Entre-temps, la nouvelle arriva qu'un

faisions passer la frontière et les remplacions.

Dans un mouvement d'une telle envergure, il était fatal que des éléments douteux essayent de s'introduire, pour l'exploiter à leurs fins. Des trafiquants se présentèrent, au nom de notre organisation, chez les familles et demandèrent de l'argent pour les faire partir. Les familles, crédules, payaient et les individus disparaissaient avec l'argent. Nous fîmes savoir, par divers moyens, qu'il n'y avait rien à payer à personne et qu'il convenait de se méfier de ceux qui leur demanderaient de l'argent.

D'autres individus prétendirent obtenir, moyennant finance, des passeports pour les olim. Là aussi un certain nombre de familles furent escroquées. Mais, pour l'obtention de passeports, nous-mêmes utilisions certains filons où la corruption de fonctionnaires avait sa place. Le fonctionnaire arabe marocain est assez facilement tenté par de l'argent et nous achetâmes ainsi des centaines de passeports parfaitement légaux. De temps en temps, le fonctionnaire était découvert et remplacé ou muté. Nous achetions le suivant. Par intermédiaires " qualifiés ", naturellement. Mais parfois aussi, nous nous heurtions à un fonctionnaire arabe fanatiquement anti-juif que même l'argent n'arrivait pas à influencer. Nous nous en éloignions rapidement et cherchions une autre voie.

trouvaient en plein centre d'un grand quartier commercial, peuplé de riches négociants arabes, avec lequel il commerçait à longueur de journée.

Mais aussi, quelle intensité, quelle tension et quel enrichissement dans notre vie ! Il y avait longtemps déjà que notre destin personnel avait cessé de compter, comme n'existant pas. Ces foules qui nous faisaient tellement confiance, ces familles qui confiaient leur destin et celui de leurs enfants entre nos mains, aveuglément, et qui sur un signe de nous, interrompaient travail, études, activités et tous autres liens de leur vie, nous communiquaient une force extraordinaire.

Mais je compris aussi le danger d'un tel pouvoir que les circonstances avaient mis entre nos mains. Je me mis en garde contre moi-même, contre le vertige qui pourrait s'emparer de mon jeune esprit et les dangers qui pourraient en découler. Si mon âme brûlait, ma tête devait rester froide. Il le fallait. Se garder de l'orgueil destructeur. Rester dans l'humilité devant de si grands événements comme un volontaire bénévole que j'étais. Je m'y efforçais.

Devant l'agitation qui régnait dans le pays, la police ne restait pas inactive. Nos agents étaient pris de temps en temps, arrêtés, battus et emprisonnés. Parfois aussi, trop " brûlés ", nous leur

bateau transportait des olim clandestins nord-africains. Publié dans les journaux du monde entier, ce fait démentait à la face du monde l'affirmation anglaise exprimée par la bouche de son ministre des Affaires Étrangères, le sinistre Ernest Bevin, que seuls les rescapés des camps de concentration cherchaient un asile en Palestine. Un des buts politiques de la diplomatie juive palestinienne était ainsi atteint.

Au Maroc, les gens qui nous entouraient et qui connaissaient nos activités nous exprimaient leur sympathie, mais s'éloignaient de nous. Je me souviens de N., militant sioniste actif qui m'aborda un jour dans la rue et me dit : " Tu connais nos liens d'amitié, ils durent depuis longtemps. Mais ne t'étonne pas si je ne te salue plus dans la rue ou si je change de trottoir, tu es trop dangereux ".

Nous étions seuls, ou presque, S. et moi-même avec notre responsabilité, dans une tâche écrasante, isolés dans un monde hostile et dangereux. Seul C., Président de l'Organisation Sioniste du Maroc, que je tenais régulièrement informé de mes activités, et A.S., Président du mouvement de jeunesse Charles Natter, firent montre d'un courage à toute épreuve. Je les savais avec nous et plus d'une fois, ils n'avaient pas craint de mettre en danger leur position économique qui était importante dans le monde du commerce et leur sécurité personnelle. C. en particulier, dont les bureaux se

Arabes qui en devinaient la destination, et soulevait leur colère. Nos deux responsables ne purent que s'incliner devant cette demande et promirent de donner suite dans les meilleurs délais possibles. Ce qui fut fait.

Sur ces entrefaites, laissant Yani et Éphraïm aux prises avec des difficultés de tous ordres, surtout après la liquidation du camp et la déception des olim qui voyaient en lui la dernière étape avant leur montée en Palestine, je repartis pour le Maroc fort de mes instructions de travail.

La nouvelle du départ du bateau n'avait pu être longtemps tenue secrète et s'était répandue parmi les masses juives. Ce fut un nouveau coup de fouet pour elles et elles reprirent leur marche historique vers la porte de la liberté ignorant les obstacles, les dangers, les frontières et les lois des hommes.

À Alger durant ce temps, Yani et Éphraïm avaient réussi à établir un nouveau camp de transit aux environs d'Alger, sur une grande propriété privée, moins exposé que le premier.

Plus tard, nous apprîmes que notre bateau clandestin, le " Yéhoudah Halévy ", avait été découvert en vue des côtes palestiniennes et " conquis " après une brève résistance, par la flotte anglaise. Ses passagers furent internés à Chypre. C'était la première fois dans l'histoire de l'immigration illégale qu'un

français. Il voulait savoir si Yani et Éphraïm étaient responsables de cette coulée humaine qui convergeait vers Alger ou s'ils étaient là simplement pour l'ordonner et la canaliser. Ils lui expliquèrent le moment historique que vivait le peuple juif après la deuxième guerre mondiale et qu'aucune force au monde ne pouvait empêcher les Juifs qui le voulaient de monter en Eretz-Israël. Il y avait donc tout intérêt à les laisser eux, Yani et Éphraïm, canaliser et organiser ce flot humain. Autrement, les autorités locales se trouveraient aux prises avec des problèmes et des difficultés complexes et sans nombre qu'elles ne pourraient résoudre. Et le flot humain ne s'arrêterait pas pour autant.

Le haut-fonctionnaire saisit parfaitement la situation. Mais il signala à ses interlocuteurs qu'il était soumis à une forte pression de la part des Anglais qui exigeaient de lui qu'il prenne des mesures nécessaires pour enrayer l'action sioniste qui se déroulait sur un territoire relevant de son autorité. Il montra plusieurs télégrammes officiels qu'il avait déjà reçus à cet effet, dont l'un du chargé d'affaires anglais à Alger.

Il se déclara satisfait qu'une partie de nos gens aient été arrêtée, car cela pouvait donner l'impression aux Anglais qu'effectivement il donnait suite à leurs exigences. Il demanda aussi que soit liquidé le camp près de Tenès, car il constituait un défi aux yeux des

soudain au camp, à notre camp. Là on nous fit descendre et le convoi repartit vite. Nous étions libres. Nos amis et une partie des olim restés au camp nous firent la fête. Nous étions libres. Nous racontâmes nos aventures ainsi que la dure vérité, c'est-à-dire que des familles étaient séparées d'une partie des leurs pour un temps indéterminé. Des sanglots se firent entendre dans la foule. Dans l'émotion générale, Yani s'engagea solennellement devant les familles restantes, amputées d'êtres chers, de faire l'impossible pour les réunir à nouveau. Cette promesse les calma. Et cette nuit-là, oubliant nos soucis pour quelques heures, la montagne retentit fort tard de nos chants et de nos danses effrénées.

Nous apprîmes plus tard qu'Éphraïm qui était souple et insaisissable comme une anguille, avait réussi à s'échapper durant notre fameuse nuit, à trouver une voiture et à arriver à Alger dans les premières heures de la matinée et à alerter tous ceux qu'il fallait alerter tant en Algérie qu'en dehors d'elle.

Le lendemain, Yani et Éphraïm furent convoqués par le chef de la police algérois qui après avoir entendu leur récit, les informa que le Haut-Commissaire de France en Algérie désirait les voir. L'entrevue était fixée au dimanche suivant. Ils s'y présentèrent. Nos deux amis furent reçus courtoisement par l'important personnage, homme aimable et ouvert, membre du parti socialiste

une autre. Des autres cellules aussi, la réponse vint. En quelques minutes, la foule de nos prisonniers survit dans le chant puissant, au grand dam des gardiens arabes qui ne comprenaient rien de ce qui se passait sous leurs yeux ni à ces étranges prisonniers.

Aux premières heures de la matinée, nous fûmes interrogés un à un par des officiers français et toutes nos déclarations furent enregistrées. Yani, par la bouche d'un interprète, répondit qu'il n'avait rien à dire et déclara aux officiers qu'ils n'avaient qu'à s'adresser en haut lieu à Paris pour recevoir toutes les explications nécessaires.

On nous ramena dans nos cellules et on nous servit enfin un verre de café avec un morceau de pain. Épuisés de fatigue après cette nuit si mouvementée, nous nous endormîmes.

Nous nous éveillâmes aux premières heures de l'après-midi et nous aperçûmes alors alignés devant la cour une caravane de camions entourés de jeeps portant des mitrailleuses. On nous fit sortir de nos cellules et on nous embarqua dans les camions. Puis la longue caravane s'ébranla. Précédés des jeeps pleines de soldats en armes, nous traversâmes en ce cortège les rues de la ville, grouillantes à cette heure-là. Et les passants, arabes pour la plupart, s'arrêtaient pour regarder passer notre curieux convoi. Nous nous dirigeâmes vers la montagne et nous arrivâmes

même réponse. Il hésita un moment, se sachant trop quoi faire. Puis il haussa les épaules et renonça.

Peu après, une jeep de l'armée arriva et on nous y embarqua tous les trois. Nous partîmes sous bonne escorte. Après avoir roulé une demi-heure environ sur la route de montagne, nous arrivâmes dans une ville dont les rues étaient désertes et silencieuses à cette heure de la nuit. La jeep se dirigea vers un bâtiment massif dont l'entrée était gardée par une sentinelle armée et y pénétra. On nous fit descendre et on nous fit pénétrer dans une grande cour autour de laquelle nous aperçûmes des cellules. On nous mit dans l'une d'elles. Mais nous pouvions voir ce qui se passait dans la cour. Des centaines de nos immigrants, des femmes et des enfants, étaient parqués là, pleurant, effrayés. Dans ce désordre, des femmes réclamaient leur mari, les autres leur frère ou leur enfant. Mais les uns et les autres étaient déjà bien loin sur la mer immense et voguaient vers leur destin. Autour de la cour, des gardiens arabes regardaient la scène, étonnés, et peu habitués à ce genre de " prise ".

Yani comprit qu'il fallait faire quelque chose pour enrayer le désespoir de nos gens et soudain sa voix éclata en un chant hébreu et fier, martial. Il nous fit signe de l'aider. Nous nous joignîmes à son chant. De la cour, une voix nous répondit, puis une autre, puis

murmurions S. et moi. Sur le bateau qui fuyait il y avait sûrement des moitiés de familles dont le reste était resté sur le rivage quand l'armée était intervenue pour interrompre l'embarquement. Ainsi donc un nombre encore indéterminé de familles étaient scindées, coupées d'un ou de plusieurs des leurs, mari, femme ou enfants. Et qui pouvait dire quand ils pourraient se retrouver ? Serait-ce même possible ? que de drames en perspective. Cette idée nous était insupportable, mais pour l'instant nous étions impuissants et dans l'impossibilité d'agir.

À ce moment, des pas se firent entendre sur la route et deux formes humaines apparurent dans la brume, l'une poussant l'autre devant elle. Nous reconnûmes Yani, capturé lui aussi par un soldat, et qui venait nous rejoindre. Il nous sourit légèrement et s'installa près de nous.

Ainsi qu'il l'avait fait auparavant pour nous, l'officier lui demanda son nom. Mais Yani ne comprenait pas un traître mot de français. Hésitant un moment, croyant sans doute qu'il lui demandait où il habitait, il répondit " St Georges ". C'était le nom de son hôtel ! Nous nous retînmes pour ne pas rire, malgré le tragique de la situation. Nous ne voulions pas intervenir, ne sachant pas quelle ligne de conduite Yani déciderait d'adopter. L'officier regarda Yani, éberlué, et répéta sa question. Il reçut la

Je commençai à marcher sur la plage, lorsque je tombai sur S. Nous comprîmes que quelque chose de grave s'était produit, mais nous ne savions pas quoi exactement. Nous décidâmes de revenir au camp, mais par des chemins détournés, par mesure de prudence.

Dans l'obscurité de la nuit, nous commençâmes, trempés et inquiets, à grimper la falaise surplombant la plage au-dessus de laquelle passait la route. Atteignant celle-ci, nous y avions fait quelques pas, lorsqu'un ordre bref, prononcé d'une voix dure retentit : " Les mains en l'air et ne bougez pas ". Et surgit alors devant nous un officier français qui nous tenait en joue avec son fusil. Nous obtempérâmes à son ordre et il nous fit avancer devant lui. Puis il nous ordonna de nous asseoir sur le côté de la route et de ne pas bouger. Nous attendîmes là la suite des événements, sous sa surveillance. Il était clair que notre action d'embarquement avait été découverte, mais nous étions quand même heureux : notre bateau avait pu se sauver à temps avec à son bord plusieurs centaines d'immigrants.

Mais où était le reste des olim ? qu'étaient-ils devenus ? Prisonniers sans doute comme nous ! Et Éphraïm ? Et Yani ? Et tous les autres responsables ? Autant de questions sans réponse. Et soudain une pensée affreuse nous traversa l'esprit, alors que nous

ni le froid de la nuit. À une certaine distance, sur la mer, nous distinguions vaguement une grande forme noire enveloppée de brume et d'obscurité. C'était le bateau qui peu à peu avalait comme un monstre le contenu des barques qui arrivaient à lui. Celles-ci continuaient leur incessant va-et-vient entre lui et la côte, remplissant et déversant leur chargement humain, trempé, crispé et silencieux, grave.

Et soudain, alors qu'un peu plus de la moitié des immigrants étaient déjà embarqués (400 personnes environ), alors que je me trouvais sur le bateau en train d'installer mon " chargement ", des dizaines de phares puissants trouèrent brusquement la nuit, venant des hauteurs et de la route dominant la plage d'embarquement. Un moment de confusion – Puis un signal lumineux spécial parti de la côte, ordonna au bateau de quitter les lieux immédiatement. Le capitaine, un garçon de 30 ans environ, lança des ordres brefs et précis. Bruits de chaînes. L'ancre commençait à être remontée. J'eus juste le temps de descendre une échelle de corde et de sauter dans une barque. Le bateau déjà s'ébranlait pour s'enfoncer dans la nuit. Seul avec mon rameur dans la barque, je revins vers le rivage à quelque distance du lieu d'embarquement. Mais déjà tout était désert. Ni olim, ni chefs, ni amis. Tout avait disparu dans la nuit sombre.

commençâmes à descendre en bon ordre de notre hauteur vers la mer. Le silence poignant et lourd de l'obscurité de la nuit étaient troublés par le bruit de la marche de la cohorte. Aucun de nous n'osait parler. Ni les immigrants, ni les responsables. Dans cette marche silencieuse dans la nuit noire, vers l'inconnu, chacun de nous sentait qu'il accomplissait un acte du destin, irréversible. Toutes les difficultés et tous les problèmes qui avaient précédé ce moment n'existaient plus et nous étions tous tendus vers une seule chose : l'embarquement. Rien d'autre ne comptait. De temps en temps, un cri de bébé sortait de la caravane, vite étouffé.

Nous arrivâmes enfin à la côte. Mais là, mauvaise surprise. Pour des raisons de sécurité, les barques ne pouvaient s'approcher et devaient rester à une distance d'une trentaine de mètres de la plage. Il fallait donc faire ce trajet dans l'eau glacée avec les immigrants, avec femmes et enfants, et les embarquer sur les embarcations. Sur la plage, les groupes d'immigrants assis sur le sable, faisaient d'immenses tâches noires, bougeant à peine.

Yani n'hésita pas. Il s'enfonça dans l'eau tout habillé. Nous le suivîmes avec de petits groupes d'olim et nous revînmes sur la plage en prendre d'autres, portant enfants, bagages, aidant les femmes et les vieillards à grimper sur les barques. Nous ne sentîmes ni l'eau glacée qui nous arrivait jusqu'à la ceinture,

fut obligé d'envoyer un ex-officier de marine, juif français, à cet effet. Celui-ci, après avoir examiné les lieux, décréta que la baie naturelle sur laquelle Yani et Éphraïm comptaient pour y faire aborder le bateau ne convenait pas et que l'embarquement devait se faire à 3 kms de la côte au moyen de barques qui devraient faire le va-et-vient entre le bateau resté au large et la côte.

Entre-temps, arriva la nouvelle que le bateau avait quitté Marseille et qu'il arriverait le lendemain. Il restait donc très peu de temps pour trouver les barques et préparer l'embarquement. Ce fut réalisé au prix de mille difficultés.

C'est à ce moment que j'arrivai à Alger et je fus immédiatement envoyé au camp pour participer à l'action d'embarquement.

La veille de celui-ci, nous aperçûmes de la hauteur sur laquelle était installé le camp un point sur la mer, en face de nous. Yani prit de puissantes jumelles et l'observa longuement. Puis il confirma. C'était bien notre bateau. Le soir, nous allumâmes un grand feu de camp, comme signal de reconnaissance convenu avec le bateau. Le lendemain matin, il avait disparu de notre vue, mais nous savions qu'il reviendrait dans la nuit pour embarquer ceux qui l'attendaient avec tant d'espoir.

La nuit même, vers minuit, chacun de nous prit à intervalles réguliers la tête d'une grande caravane d'immigrants et nous

situation, refusait de prêter son aide. La direction du “ Joint ” à Paris envoya même une déléguée à Alger avec mission d’essayer de faire retourner les gens à leur pays d’origine. Elle échoua piteusement dans sa mission.

La fête de Pessah proche donna un prétexte plausible pour faire sortir d’Alger les candidats à la Alyah et les transporter en camion jusqu’au camp, en prétendant qu’ils allaient passer la fête en plein air. Le camp fut monté d’une manière rudimentaire et les premiers jours, ses habitants y vécurent de matzoth et de pommes de terre. Le camp organisé et rempli, la Direction du “ Mossad ” à Paris fut priée de prendre des dispositions pour envoyer le plus tôt possible un bateau pour prendre les olim. Mais pour des raisons “ techniques ” le bateau ne devait arriver que deux mois plus tard. Entre-temps, les habitants du camp perdaient patience. La nourriture insuffisante, les conditions sanitaires déficientes, l’oisiveté, la pluie, les exaspéraient et les rendaient indisciplinés et presque désespérés. Quelques jeunes gens d’Alger, ainsi que S. qui séjournait alors au camp, se dépensaient sans compter pour tenir le camp et ses habitants.

Un beau jour enfin, le “ Mossad ” à Paris demanda des cartes marines du lieu, le bateau tant attendu étant prêt à appareiller. Il fut difficile de trouver un spécialiste pour dresser la carte et Paris

et Éphraïm avaient réussi à mobiliser pour notre action quelques juifs d'Alger riches et influents. Un des problèmes qui se posait, sans doute le plus important, était de trouver un lieu approprié pour établir un camp pour les immigrants, à proximité d'un point de la côte où le bateau clandestin pouvait approcher pour procéder à leur embarquement. Après de longues recherches, un lieu convenable fut repéré à 200 kms d'Alger et à 10 kms de la ville algérienne de Ténès. À 3 kms environ du bord de la mer, où se formait une baie naturelle sur une hauteur couverte d'arbres, qui constituaient une excellente couverture. L'endroit fut retenu et loué discrètement. Et déjà les premières familles venues du Maroc, de Tunisie et de l'intérieur de l'Algérie étaient parvenues à Alger, occupant les locaux de la communauté. Les notables locaux s'affolèrent, menacèrent de faire expulser ces troubles-fête qui venaient mettre en danger la population juive locale qui vivait au milieu des Arabes. Quelques menaces bien senties et le mot magique " Haganah " calmèrent ces velléités.

Mais la situation était difficile. Le flot n'arrêtait pas de couler, venu de toutes les parties de l'Afrique du Nord et convergeant vers Alger. Et les moyens matériels disponibles étaient plus que limités. Les immigrants vivaient et dormaient dans de vieux locaux à même la terre, et attendaient. Le " Joint " local qui accusait les chlihim d'Eretz-Israël de la responsabilité de cette

avaient fermé leur maison et avaient d'un seul coup, comme répondant à un appel mystérieux venu jusqu'à eux à travers les âges et les générations, rejeté leur galouth millénaire et avaient commencé leur dure montée vers Sion ressuscitée. Nulle part au monde une communauté juive ne s'était ainsi levée volontairement, et avait décidé de partir pour le pays des ancêtres. Et il nous était donné, à S. et à moi-même, deux jeunes juifs inconnus, de participer à cet instant de l'Histoire. À l'heure qu'elle avait fixée, nous avions déclenché un phénomène dont l'ampleur ne pouvait être prévisible. Mais nous étions là pour le canaliser, l'ordonner et si possible, le maîtriser.

Je repartis d'Oran réconforté malgré la difficulté de la situation et arrivai le soir même à Alger. J'expliquai la situation à Éphraïm, tout étonné de me voir ainsi surgir et il fut décidé que je resterais quelques jours à Alger. Mais il y avait à cette décision une autre raison. C'était que peu de temps après, le premier bateau de l'immigration illégale nord-africaine allait embarquer sa précieuse cargaison humaine quelque part sur la côte algérienne, et nous avions besoin de toutes les forces disponibles pour cette opération.

Mais revenons un peu en arrière pour passer rapidement en revue ce qui s'était passé à Alger, alors que j'étais au Maroc. Yani

sortie. L'officier arabe me regarda et déclara : “ vous n'avez pas le nouveau visa de sortie du Maroc ”. “ – Je connais cette loi et elle n'entre en vigueur que ce soir à minuit et il est 18 heures ”, répondis-je avec le plus d'assurance que je pouvais avoir en moi. L'officier hésita un moment, son cachet en l'air, puis il l'apposa rageusement sur mon passeport.

À Oran, je me rendis dans les centres où étaient hébergés les immigrants. C'était là un spectacle peu réjouissant. Non seulement ces centres étaient combles, y compris couloirs et escaliers, mais toutes les petites rues avoisinantes étaient envahies de familles, de femmes, d'enfants et de bagages. Les gens étaient assis ou étendus par terre sur de simples couvertures. Les bébés criaient, la nourriture était insuffisante. Les conditions sanitaires n'étaient pas des meilleures. Mais le moral tenait extraordinairement. À mes questions, on répondait : “ Nous acceptons toutes les souffrances pour aller en Palestine ”.

Miracle de ce judaïsme marocain, arraché du jour au lendemain à sa tranquillité et à sa passivité séculaires, et jeté brusquement sur les routes, les frontières, les obstacles, avec femmes et enfants, et qui partait par une sorte d'instinct vers un autre destin, après avoir tout quitté. Une vraie sortie d'Égypte dans son fond et dans son allure. Des foules d'hommes et de femmes s'étaient ainsi levées,

départs ne cessait de se développer et de s'amplifier. Il avait gagné les petits villages de l'intérieur du pays et leurs habitants descendaient sur les grandes villes sans crier gare, pour essayer de partir, à travers notre organisation ou sans elle. La police, ne pouvant rester indifférente devant cette situation, s'agitait de plus en plus et cherchait à trouver les responsables.

C'est alors qu'en ouvrant le journal ce matin du 12 juillet 1947, j'y vis en première page un arrêté du général Juin, alors Résident Général de France au Maroc, interdisant toute sortie du Maroc à partir du 14 du même mois, sauf délivrance d'un visa spécial. Le coup, manifestement dirigé contre nous, était dur. Il allait compliquer encore plus notre tâche. Je décidai de me rendre immédiatement à Alger pour consultation avec mes chefs. Dans les agences de voyage, aucune place d'avion n'était disponible pour Alger avant le 14. Quelqu'un me conseilla d'essayer Oujda, j'y atterris le 13 juillet au matin. À l'aérodrome même je m'enquis des possibilités de voyage sur Alger avant la fin de la journée – aucune – Un employé de l'aérodrome me signala alors un petit avion biplace privé qui devait décoller dans la journée pour Oran. Je pris contact avec son propriétaire qui accepta de me prendre avec lui. Mes papiers étant en règle, nous décollâmes quelques heures plus tard pour arriver en fin d'après-midi à Oran. Je me présentai au guichet de police pour les formalités de

Le lendemain matin, on nous fit sortir de notre cellule et sans explications, on nous embarqua dans deux jeeps et on nous emmena sous bonne escorte à la gare. Là, on nous mit dans un train allant sur Casablanca et un officier de police me dit : “ Nous vous refoulons sur Casablanca, si vous vous avisez de revenir, cela vous coûtera cher ”. Quelques policiers restèrent devant notre wagon jusqu’à ce que le train s’ébranla. Le train roula une centaine de kilomètres pour arriver à Taza, petite ville de province, j’y fis descendre mes compagnons et le train repartit sans nous.

Quelques heures plus tard, nous reprîmes de nouveau un train pour Oujda et la nuit même, nous traversions la frontière maroco-algérienne. Aux premières heures du matin, je mis mes jeunes gens dans le train de Marnia-Alger et je retraversai la frontière en sens inverse et rentrai à Casablanca.

D’Alger nous arrivaient des nouvelles quant aux vagues d’immigrants qui y déferlaient. Nos responsables furent obligés d’ouvrir des centres d’hébergement à Oran pour décongestionner Alger. Des maisons privées, des hôtels, furent loués. Le problème budgétaire devenait critique. L’Agence juive manquait de fonds. Le Joint, sollicité, fit la sourde oreille, étant opposé à toute cette agitation et nous la reprochant.

Les semaines et les mois passaient et le mouvement des

place et recherchait les assassins. Cela n'était en rien lié à nos activités, mais le hasard avait voulu que cet incident soit placé sur notre chemin.

Ne croyant pas trop à notre histoire, et nous soupçonnant un moment d'avoir une part quelconque dans ce crime, les policiers nous embarquèrent sur des jeeps et nous ramenèrent à Oujda au commissariat de police où commença notre interrogatoire. Je me présentai comme le responsable du groupe et mes amis furent enfermés dans une cellule du commissariat, alors que mon interrogatoire poursuivait. Il dura jusqu'à midi et reprit après une interruption de deux heures pour le déjeuner des policiers. Nous n'avions rien avalé depuis la veille, mais personne ne s'en inquiétait.

En fin d'après-midi, je n'avais pas varié dans mes affirmations et on m'enferma avec mes compagnons, dont l'essayais de soutenir le moral. La cellule était étroite et nous y étions serrés. Épuisés de fatigue, affamés, nous nous étendîmes à même la terre cimentée et essayâmes de dormir. Dans la nuit, un hurlement me fit sauter sur mes pieds. Un des jeunes était pris d'une crise nerveuse et donnait de violents coups de poings sur la porte de la cellule en hurlant " je veux sortir, je veux sortir ". Je le giflai et il se calma. Je le réconfortai doucement et il se rendormit.

cheveux et faisait ce qu'il pouvait devant cette situation. Il était en butte aux remontrances des autorités locales et aux menaces des Arabes, mais il tenait bon.

Je décidai de faire traverser la frontière aux jeunes gens qui m'accompagnaient. Dans la nuit sans lune, un " guide " vint nous prendre à un lieu fixé et nous quittâmes la ville endormie pour marcher à travers champs et collines, nos sacs sur le dos. La marche devait durer trois heures environ pour une distance d'une douzaine de kilomètres, pour arriver aux premières heures du matin au premier village algérien et y prendre le train pour Alger.

Nous approchions du but, lorsqu'au détour du chemin, nous tombâmes sur une nuée de gendarmes qui furent aussi surpris que nous de la rencontre. Un coup de sifflet, des ordres brefs et nous fûmes entourés. Mais j'avais déjà pu donner des instructions à mes compagnons : pour tout le monde, nous étions des membres d'un mouvement de jeunesse en promenade de nuit et nous nous étions trompés de chemin.

C'est alors que nous vîmes la raison de cette présence insolite de la police en ce lieu. Le jour déjà commençait à poindre et nous distinguâmes, gisant sur le sol, le corps d'un Arabe (selon son habillement), le ventre ouvert et les entrailles littéralement dehors. Il avait été assassiné là dans la nuit et la police déjà enquêtait sur

juive et de risquer de déclencher la fureur des Arabes. La plupart des “ notables ” étaient liés aux autorités françaises et arabes et avaient des situations et des intérêts à protéger. Notre action les gênait et les mettait en mauvaise posture, tout en amoindrissant leur autorité.

Par ailleurs, la police commençait à s’alarmer. Des enquêtes étaient ouvertes, des immigrants arrêtés, interrogés, parfois battus puis relâchés ou emprisonnés selon les circonstances.

S. et moi-même étions le moins possible en nos domiciles et circulions sans cesse. Avant l’une de mes visites à Oujda, je recrutai une quinzaine de jeunes gens et jeunes filles, membres du mouvement de jeunesse, qui désiraient monter au pays, et nous nous rendîmes à Oujda. Là, je pris les contacts nécessaires et je constatai que la ville entière vivait dans un état d’extrême tension. Tout nouvel arrivant était pris en filature par des policiers en civil et j’eus toutes les peines du monde à me débarrasser de celui que j’avais repéré derrière moi.

Les candidats à la traversée de la frontière maroco-algérienne étant trop nombreux pour être logés en ville, on les mit au cimetière juif pour plus de sécurité et celui-ci devint une sorte de petit camp dont une partie se vidait la nuit et se remplissait le jour.

Le malheureux Président de la Communauté s’arrachait les

Mais cette relative tranquillité dura peu. La discrétion de mes compatriotes marocains, peu habitués aux actions secrètes, leur tempérament naturel ainsi que l'envergure du mouvement qui s'étendait comme un incendie, ne pouvaient avoir qu'un résultat : à travers tout le pays, les gens étaient comme pris de fièvre, et le secret n'était plus possible à garder. Les départs s'accéléraient. Les trains pour Oujda partaient bondés, au grand étonnement des employés des chemins de fer. Nous envoyions aussi des familles sur Marseille.

La population juive du Maroc était soudain comme prise de folie. Chacun bouclait ses valises, abandonnait sa maison et prenait le train pour Oujda, sans même passer par nous. S. était entre-temps revenu d'Alger et avait lui aussi plongé dans le travail. Nous avions toutes les peines du monde à maîtriser le courant. Notre vie privée, familiale, avait été balayée dès les premières semaines et n'existait plus. Nous n'avions ni jour, ni nuit. Mais nous ne sentions aucune fatigue et étions portés, soulevés par ce que nous faisions.

À Oujda, le Président de la Communauté faisait tout son possible pour canaliser les arrivants. C'était un des rares chefs de communautés à nous prêter son aide. Les autres, bien au contraire, nous accusaient de mettre en danger la population

été pris de part et d'autre de la frontière pour la réception des gens à Oujda, leur hébergement, et leur traversée de la frontière la nuit par des " passeurs " pour se retrouver au petit matin de l'autre côté, dans une petite ville algérienne, Marnia. De là, ils prendraient immédiatement un train pour Alger. Je chargeai S. d'informer Alger des dispositions que j'avais déjà prises et il repartit quelques jours plus tard.

Les premières familles commencèrent à être acheminées sans trop de bruit. Arrivées à Alger, elles furent logées dans des locaux de la communauté, dans le quartier de Bab-el-Oued. Des principales villes du Maroc, les immigrants partaient, en priorité ceux qui étaient munis de passeports.

Durant les premières semaines, le travail se fit dans une discrétion relative. Quelques rumeurs couraient bien dans les villes sur les départs, mais encore sans grande ampleur. Je visitais moi-même des dizaines de familles et organisais leur départ. Partout dans ces foyers, souvent modestes, où je pénétrais, j'étais reçu avec chaleur et je ne cessais d'être surpris de la disposition immédiate de ces gens au départ pour la Palestine, qui n'était pas encore Israël. Leur enthousiasme, leur simplicité et leur sincérité étaient réconfortants. Parfois, en moins d'une semaine, tout était liquidé, les meubles vendus, les valises bouclées et les personnes en route.

venait au nom d'Institutions inconnues d'eux, sur des chemins dangereux, par amour pour Sion.

Ayant mis le dispositif en place, je continuai ma route : Meknès, Raba, Salé, Casablanca. En chaque centre, je recrutai les gens qui me semblaient convenir le mieux à la tâche qu'on attendait d'eux. Presque inconsciemment, je venais de lever le rideau sur une pièce dont les développements allaient nous surprendre tous et qui devaient s'étendre sur un nombre d'années considérable.

Je séjournai quelques jours à Casablanca et je repartis vers le Sud. Marrakech, Safi, Mogador, Agadir, etc. En chaque lieu, je trouvais des hommes prêts à participer à notre travail.

Il s'agissait essentiellement de recruter, le plus discrètement possible, des jeunes familles ou des jeunes gens, avec passeport, et de les acheminer vers une adresse à Alger, point de ralliement. De là, ils seraient pris en charge par des hommes sur place. Territoire français entre deux protectorats (Maroc et Tunisie), l'Algérie avait été choisie comme centre de rassemblement es immigrants. Ceux qui le pourraient paieraient leur billet. Pour les autres nous nous en chargions.

Mon ami S. vint peu de temps après à Casablanca et m'informa qu'un chemin pour les immigrants avait été trouvé par Oujda, ville-frontière avec l'Algérie. Les contacts nécessaires avaient

La dernière journée du stage se poursuivit… 30 heures d'affilée. Nous avions un programme à terminer et une date à respecter. À la fin du stage, chacun de nous prêta serment selon le cérémonial de la Haganah, dont nous devenions ainsi les premiers membres en Afrique du Nord.

Éphraïm eut ensuite de longs entretiens particuliers avec chacun de nous et nous reçûmes nos instructions pour la mission que nous avions à accomplir, ainsi qu'un code pour la correspondance. Il fut décidé que S. resterait encore quelque temps à Alger et que moi, je repartirai immédiatement pour le Maroc pour commencer à organiser le travail.

Sur le chemin du retour, je m'arrêtai à la première grande ville. Ce fut Fez, où vivait une communauté de 20,000 juifs environ. Comme secrétaire de l'Organisation Sioniste Marocaine, j'y avais établi des contacts qui me furent précieux. La nuit même, quelques personnes sûres se trouvaient réunies dans une petite synagogue enfouie au fond d'une ruelle du Mellah. J'expliquai la raison de ma présence, en soulignant le moment historique que nous vivions et ce que le ychouv attendait de nous. La réaction me surprit un peu. Ces juifs galoutiques, respectueux des lois, craignant les Arabes au milieu desquels ils vivaient, habitués à baisser la tête, se déclarèrent prêts à suivre ce jeune homme qui

d'Algérie et de Tunisie, dont une jeune étudiante, N…, qui devait par la suite jouer un rôle important dans notre organisation. Éphraïm nous rejoignit le lendemain et nous nous mîmes immédiatement au travail. Conférences, cours, formation physique, maniement d'armes légères. Entraînement de commando sur modèle du Palmakh. Exercices de nuit. Réveil à l'aube. Discipline à la fois stricte et fraternelle. Huit semaines terribles et exténuantes, mais aussi exaltantes. Étant donné le peu de moyens dont disposait Éphraïm, nous vivions de soupe, de carottes et de pommes de terre. Nous avions tous beaucoup maigri, mais chacun de nous était prêt à soulever des montagnes. Huit semaines de tension, d'enrichissement et de camaraderie.

Quelques jours avant la fin du stage, Éphraïm revint d'une visite à Alger accompagné d'un homme d'une cinquantaine d'années, trapu, un chapeau à larges bords sur la tête, ressemblant à un paysan sud-américain. Froid, de petits yeux vifs, l'air décidé. Un homme qui ne devait sans doute pas se démonter facilement. C'était Yani O, homme de Nahalal, le grand patron de l'Alyah Beth en Afrique du Nord, agent du Mossad. Possesseur d'un riche passé d'organisateur de l'immigration illégale en d'autres pays.

Nous comprîmes que le début de notre action n'était plus très loin.

pour renforcer le ychouv et participer à la construction du pays.

Après la destruction quasi-totale du Judaïsme européen, dont on venait de découvrir toute l'horrible étendue, le judaïsme américain étant trop confortablement installé pour songer à immigrer, le judaïsme russe n'ayant pas la possibilité de sortir, les 500,000 juifs nord-africains prenaient pour le ychouv en lutte, une importance de premier ordre. Mais les dirigeants de l'Agence Juive n'avaient aucune idée de ce que représentait ce judaïsme. Ses délégués et ses éducateurs n'y étaient jamais arrivés. C'était un judaïsme totalement négligé, sinon ignoré. Pour eux, le Maroc était une vague contrée lointaine, sans doute sauvage, en tout cas parfaitement inconnue. Émile (que nous appellerons désormais Éphraïm, de son vrai nom) avait découvert ce judaïsme durant la guerre et l'avait aimé.

Il avait dû se battre durement avec ses chefs pour les convaincre des qualités de ce judaïsme, de sa préservation extraordinaire à travers les âges, et de son importance comme réservoir. Il réussit à obtenir un budget très limité pour entamer son action de liquidation.

Selon les instructions reçues, nous rejoignîmes S. et moi-même une ferme appartenant à un riche juif, aux environs d'Alger, à Rovigo. Nous y trouvâmes une douzaine de jeunes gens venus

Je repris contact avec les membres du groupe qui avaient suivi le séminaire trois années auparavant, ainsi qu'avec d'autres jeunes gens remarqués dans les mouvements de jeunesse. La plupart ne pouvaient quitter leur famille ou leurs occupations. Cinq ou six donnèrent leur accord de principe. Peu de jours avant la date du départ, ils se décommandèrent sous divers prétextes et il ne resta plus que S. et moi-même. Nous prîmes le train pour Alger et plongeâmes ainsi dans l'inconnu, vers un destin dont nous étions loin de prévoir les développements et les prolongements.

Alger après 36 heures de train. Je frappe à la porte d'une chambre dans une maison privée. Émile ouvre et c'est la joie des retrouvailles. Il n'a pas changé depuis trois ans. Consumé par un feu sacré, brûlant à sa flamme tous ceux qui l'approchaient, vif argent et mercure insaisissable, nous entraînant dans une tâche qui nous dépassait tous.

En quelques phrases, il explique la situation internationale, les problèmes de l'après-guerre, l'avenir du peuple juif après l'hécatombe nazie, la situation du ychouv palestinien, la politique anglaise de Bevin qui prétendait que seuls les rescapés des camps de concentration voulaient se rendre en Palestine, et notre mission. Il s'agissait tout simplement de commencer la liquidation de la Galouth nord-africaine et de la faire monter en Eretz-Israël

choisis, tous jeunes et solides, dont le fils de M. K., lui-même membre du Comité Central de l'O.S.M. Une assemblée solennelle de l'O.S.M. fut convoquée où de nombreux discours furent prononcés à l'adresse des partants qui devaient représenter le Judaïsme marocain d'après-guerre dans le ychouv palestinien. Sur les 20 lauréats, 19 partirent et le dernier fut retardé pour des raisons familiales et administratives. Enfin il fut prêt. Il restait peu de jours avant l'expiration de la validité de son certificat, qui était probablement le 75,000ème du contingent accordé par les Britanniques. Le temps pressant, nous le mîmes dans un avion, 24 heures avant l'expiration du délai de validité du certificat. L'avion fit escale… au Caire avant d'arriver à Tel-Aviv. Le lendemain, le rideau de fer anglais tombait officiellement sur la Palestine juive. Il allait engendrer, en même temps que des drames, une épopée des temps modernes. Une épopée d'hommes épris de liberté et qui – tirant les leçons du passé – avaient décidé de changer leur destin, quel qu'en soit le prix.

1946 – Un ami, dirigeant scout revenu de Tunisie où il prenait part à un Congrès de jeunesse, se présente devant moi : " Tu te souviens d'Émile ? dit-il (quelle question !). Il te prie de recruter quelques jeunes gens sûrs et d'être dans un mois à Alger à cette adresse. Il y sera. Je n'ai pas d'autres détails ".

1944 – Débarquement allié en Normandie – Libération de la France, de l'Europe. Nous suivions, haletants, les événements – Et puis, la Victoire ! Explosion de joie dans les rues de la ville, surtout chez les Européens et les Juifs – Défilés – Discours – Rassemblement aussi de la jeunesse juive et du mouvement sioniste – Espoir plus grand d'un État juif. Qu'allait apporter le lendemain de la Victoire ?

Puis, les élans retombèrent. La vie peu à peu reprit son cadre et son rythme normaux. Dans les petits bureaux de l'Organisation Sioniste Marocaine à Casablanca, nous continuions notre travail d'organisation et nous tentions de construire un mouvement solide et structuré, malgré le manque de cadres et de moyens.

Le Livre Blanc britannique de 1939 avait fixé un contingent de 75,000 certificats d'immigration pour la Palestine, avant l'interdiction totale de l'immigration. Sur les derniers certificats restant après la guerre sur ce contingent, l'O.S.M. (Organisation sioniste marocaine) avait reçu en 1946 un quota de 20 certificats. Leur attribution occupa durant des semaines les réunions du Comité Central de l'O.S.M. À qui les donner ? Des critères sévères d'âge, de santé, de formation, etc. furent établis pour le choix des candidats. Des dizaines de candidatures furent examinées et la plupart rejetées. Enfin les 20 heureux bénéficiaires furent

marocains et qu'il ne permettrait à personne de leur nuire ".

En cette période de 1943-1944 et 1945, le sionisme marocain, jusqu'alors du domaine de quelques respectables notables, descendit dans la rue. Les dirigeants de l'Organisation sioniste du Maroc, avec C… à leur tête, décidèrent d'ouvrir une campagne de recrutement, un secrétariat, et de faire passer le mouvement de son état de " sionisme de salon " à celui de mouvement de masse. Des milliers d'adhésions furent recueillies. Des sections furent organisées dans les principales villes du Maroc. Les mouvements de jeunesse sioniste, de scoutisme juifs etc. se mirent à fleurir. Le plus important, " l'Association Charles Netter ", dirigée par le dynamique A.S., groupait en son sein plusieurs milliers de membres qui pratiquaient diverses activités, telles que sionisme, scoutisme, sport, cours d'hébreu, etc.

Mais nous n'avions garde d'oublier que nous vivions malgré tout dans un pays arabe et une certaine discrétion était de rigueur. D'autant plus que les dirigeants officiels de la Communauté, appartenaient à la vieille école de notables galoutiques et ne voyaient pas toute cette effervescence d'un très bon œil. Ils ne cessaient de nous freiner et de gêner notre action, en nous mettant en garde contre notre imprudence. " Et vraiment vous croyez qu'il y aura un jour un État juif ? " nous disaient-ils, non sans ironie.

contre nos côtes, malgré la flotte anglaise et malgré les obstacles. Et nous n'aurons de repos que lorsque les Juifs qui le voudront pourront venir librement dans le pays ".

Et dans une autre lettre, il racontait l'arrivée dans le pays de Tsivia et Antek, les responsables de la bataille du ghetto de Varsovie. Dans l'un des plus grands kibboutzim du pays, 5,000 personnes s'étaient rassemblées pour les entendre : " Ils ont parlé une journée entière, écrivait Émile, et nous, les chlihim des pays lointains, et tous ceux qui avaient accompli les missions les plus dangereuses, nous sentions que nous n'avions rien fait à côté d'eux".

Au Maroc, après l'arrivée des Américains, les Juifs se sentirent plus libres. Ils avaient échappé à l'étau allemand qui, insensiblement, se resserrait autour de l'Afrique du Nord. Les Juifs de Tunisie avaient déjà commencé à payer leur dur tribut au nazisme. Un certain nombre d'entre eux avaient déjà été envoyés dans des camps de travail. Avant l'arrivée des Américains, une Commission d'armistice allemande était installée très discrètement à Casablanca. Et il est honnête de rappeler, à ce propos, le discours que prononça en pleine guerre, la France étant occupée, le Sultan Mohammed V, dans lequel il déclarait solennellement et courageusement que " les Juifs du Maroc étaient des citoyens

en nous leur foi, leur enthousiasme et leur décision.

Le séminaire, car c'en était un, dura huit semaines à raison de 4 à 5 heures de conférence chaque nuit. Et dans la journée, notre entourage, dans nos occupations quotidiennes, ne comprenait pas pourquoi nous tombions de sommeil sur nos divers travaux.

Et puis soudain, le dernier cours… Les lieutenants Émile et Kollé, ainsi se faisaient-ils appeler, nous annoncèrent leur prochain départ. " Nous resterons en contact avec vous et nous vous retrouverons après la guerre ", nous dirent-ils. Ils laissèrent leur adresse à l'une de nos camarades, chargée de centraliser leur courrier : " kibboutz BeithOren – Haifa – Palestine ".

Les mois passèrent, sans nouvelles. Nous crûmes que nous étions oubliés. Puis enfin, les lettres commencèrent à arriver. Nos deux amis étaient rentrés à leur kibboutz leurs missions terminées. L'un était revenu à son étable et à ses vaches et l'autre à ses champs. Leurs lettres passionnées et passionnantes racontaient la lutte quotidienne du ychouv palestinien pour son existence et chacune d'elles enflammait nos jeunes esprits et nous attachait un peu plus à ce pays lointain et inconnu et pourtant si proche déjà de nos cœurs : " Nous n'avons rien de plus cher dans notre vie, écrivait Émile, que d'amener des Juifs en Eretz-Israël. Par tous les moyens. Nous jetterons sans cesse des bateaux d'immigrants

poche. Ils oubliaient de répondre au salut de militaires français de moindre grade, comme ils oubliaient aussi de saluer les officiers supérieurs qu'ils croisaient, ce qui leur amenait des réprimandes de la part de ces derniers. Nos deux lieutenants ne semblaient d'ailleurs pas prendre ces réprimandes très au sérieux, et dès que l'officier " réprimandeur " avait tourné le dos, ils pouffaient de rire et se mettaient à parler une langue curieuse qui ressemblait, mais oui ma foi… à de l'hébreu.

Peu de temps après, on aurait pu voir ces deux mêmes hommes dans une salle de classe d'une institution juive de la ville, à l'heure où dorment les honnêtes gens, en train de parler à un petit groupe de jeunes gens, dont la plupart avaient 20 ans à peine, de curieux sujets : Palestinographie, mouvement haloustique, histoire du kibboutz, de la Haganah, du Palmakh, Institutions palestiniennes, partis politiques, structure du Ychouv, immigration, Livre Blanc anglais, Grands maîtres du Sionisme, dirigeants politiques, penseurs et philosophes du mouvement, – Histoire de la Galouth –, politique internationale.

Nous étions là, captivés, buvant leurs paroles, alors qu'ils se relayaient l'un après l'autre durant des heures, ouvrant devant nous, jeunes juifs galoutiques d'un pays arabe, un monde inconnu, dur, fascinant et dangereux. Nos deux conférenciers faisaient passer

À l'aube du 8 Novembre 1942, les habitants de Casablanca ainsi que ceux d'autres villes côtières du Maroc furent réveillées par le bruit du canon. Un moment éberlués, ils sautèrent à bas de leur lit et se précipitèrent dans la rue, ne sachant pas ce qu'il advenait.

Aux premières heures de la matinée, des avions survolèrent la ville en lançant des tracts portant la photo et une proclamation d'un certain Général Dwight D. Eisenhower. Le débarquement américain en Afrique du Nord avait commencé, annonciateur de la libération de l'Europe du joug nazi et de bien d'autres événements.

Mais les 250,000 Juifs du Maroc ne savaient pas encore que ces grondements de canon signifiaient particulièrement pour eux un changement radical de leur destin, comme si le ciel leur annonçait avec fracas la fin de leur galouth vieille de plus de 2,000 ans.

Quelques mois plus tard... Dans les "bagages" des armées alliées, venues des déserts d'Afrique rejoindre les troupes américaines en Afrique du Nord, jusqu'à Casablanca, se trouvaient deux hommes sous l'uniforme de lieutenant de l'armée française. Bien curieux ces deux officiers français. Ils enlevaient sans plus de façon leur calot dans la rue quand ils avaient chaud et le fourraient dans la

INTRODUCTION

Elie Ohayon est avant tout un Epoux et un Pere d'une fidélité, d'un humour et d'une attention rare.

J'ai moi-même le privilege d'être l'ami de 2 des ses filles vivants aux USA, Michele et Annie, et c'est grace a elles que je suis devenu son ami également.

Mais Elie est aussi un excellent cuisinier, il a donc ce don des details en toutes choses, le bon gout est son talent naturel.

Le Maitre des Cieux lui a donc accorde une tres longue vie.

Et voila que ce manuscript inédit écrit il y a pres de 30 ans , de main de maitre, nous parvient enfin aujourd'hui.

Son immense contribution a l'un des Exodes les plus consequents de l'histoire de notre peuple lors du 20 ieme siècle-l'emigration Marocaine- nous raconte la vraie histoire d'un héros de film d'aventures, écrite dans une langue française particulièrement élégante et ici aussi dans la belle adaptation en Hebreu de Hagit Bat Ada.

Entreprendre une tache immense, une mission presque impossible avec la grace d'un Juste (Tzaddik). Voici enfin ce témoignage pour nous tous.

Ronald Guttman

GAMA - Propriétaire et éditeur principal :
Dr. Ktzia Alon +972 545349091

Conception graphique : Romit Dorot Berger

Copyright © Elie Ohayon et GAMA
Tous droits reservés.
Toute reproduction, de quelque partie que ce soit,
manuscrite ou virtuelle, incluant photocopies ou enregistrements,
est formellement interdite sans la permission écrite
de l'auteur et l'éditeur.

ISBN ISBN 978-965-7681-30-5

Imprimé par TouchPrint
Israël 2017

BREF APERCU D'UN ASPECT PEU CONNU

DE L'HISTOIRE CONTEMPORAINE DU JUDAÏSME MAROCAIN

PAR
ELIE OHAYON

γ
GAMA

BREF APERCU D'UN ASPECT PEU CONNU DE L'HISTOIRE CONTEMPORAINE DU JUDAÏSME MAROCAIN

Elie Ohayon